

ženski pokret. ЖЕНСКИ ПОКРЕТ.

Уредник, ВЕРА ЈОВАНОВИЋ

СА Д Р Ж А Ј :

- 41 О РАДУ ЖЕНА И ДЕЦЕ У НАШИМ РУД-
НИЦИМА Др. Г. Богић
- 48 О ŠOLSTVU ZA MANJNADARJENO DECO . Angela Vodé
- 54 БРАЧНИ ПРОБЛЕМ Др. Софија Шефер
- 61 БОРБА РУМУНСКИХ ЖЕНА Елен Одобеско
- 62 ŽENA Klara Dajčova
- 72 БЕЛЕШКЕ: Годишња Скупштина настав-
ница средњих и сиручних школа. — О Жен-
ској Малој Аншаници. — Анђа Н. Христић.
О Конгресу Жена у Београду. — Dr. Vladi-
slava Polith. — 75 Letnica Ellen Key-jeve.
— А. Š. — Женско право гласа у Фран-
цуској. — Жена — професор анатомије. —
- 77 ЕВАДНА Сара Гранд

ДАМЕН - ФРИЗЕР
COIFFEUR POUR DAMES

СЛАВКО Р. ЧИЗМИЋ КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ
:: УЛИЦА БРОЈ 8 ::

МАНИКИР — ПАРФИМЕРИЈА

Женски Покрет излази сваког 15 у месецу (изузев јула и августа). Претплата на Женски Покрет за 1925 годину износи 50.— дин.

Претплату примају повереници, а у Београду администратор у Женском Клубу, Кр. Милана 71.

Моле се претплатници да достављају сваку промену адресе:

Ко од претплатника не прими број до 25-ог у месецу, нека га тражи накнадно од администрације.

Уредништво ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА моли све пице које интересују феминистичка питања да му шаљу чланке, реферате и белешке, који се односе на та питања.

Рукописе треба слати на адресу: Уредништво ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА, Београд, Кр. Милана 71.

Рукописи се не враћају.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 2. — 15. ФЕБРУАР — ГОД. VI (1925)

О РАДУ ЖЕНА И ДЕЦЕ У НАШИМ РУДНИЦИМА*)

Ограничићу се на то, да Вас упознам, врло поштоване Госпође и Госпођице, са условима Рада жена и деце у нашим рудницима, ма да ћу ипак при томе бити приморан, да се, бар летимице, дотакнем и општих услова за Рад у тој грани наше индустрије, јер ни деца ни жене не живе самосталним животом, па су с тога и њихов живот и Рад у тесној вези са животом и са Радом њихових мужева, односно њихових родитеља.

Проучио сам прилике у следећим рудницима: Храстник, Жалец, Велење, Пољчане, Глобоко, Шторе, Рајхенберг, Рогатец, Трбовље, Чрна при Преваљах, Загорје об Сави, Крмељ, Худајама, Бор, Тресибаба, Мајдан-Пек, Костолац, Сењски Рудник, Венчац, Ивановоље, Златар, Иванец, Кленовац—Лупињак—Страта, Питомача, Крапина, Топуско, Љубија, Крека, Мостар.

Проучио сам прилике у тим рудницима на темељу података, што сам их добио од односних рударских лекара; на темељу података Дирекције Руда; Рударског Сатништва загребачког и сарајевског; Инспектората Министарства Народног Здравља у Љубљани, те инспектора Министарства за Социјалну Политику, госп. инжињера Момировића.

Два сам рудника прегледао, у друштву са госп. Момировићем, лично и то „Св. Петар“ и „Нада“, у Влашком Пољу, у близини Младеновца. —

Општи су услови за Рад у нашим рудницима врло неповољни. У многим рудницима нема добре воде за пиће; не постоји исправна вентилација; нису предузете мере за одстрањивање прекомерне прашине; осветлење је оскудно; нужници су, у колико их има, испод сваке критике; нема купатила, или су постојећа купатила неупотребљива, или је директно рудницима забрањено да их употребљавају (као што је то, н. пр., случај у Бору, где, у

*) Предавање одржано у Женском Клубу.

осталом, лекар ни несме да завири у рудник!), јер су та купатила намењена једино Французима и надзорницима. Док квалификовани радници имају, бар негде, станове, у којима су захтеви хигијене више мање испуњени, дотле су станови осталих рудара, који се већином регрутују из најсиромашнијих редова сељака, врло лоши и трошни. Тако су, на пр., станови у Сењском Руднику за 90% нездрави и такви су, да се, ради њих, побољевање радника повећава у размери од 50%, нарочито зими. До 10 људи станује тамо у простору од 50 m³; дува са свију страна; испаривање нечистог рубља квари ваздух. У Мостару станови домаћих радника саме су рушевине.

Радници, те, према томе, и њихове жене и њихова деца, обично су лоше храњени — нарочито неквалификовани радници — и то не само квалитативно, већ и квантитативно.

У Мајдан-Пеку младо поколење, које тек свршава школу и ступа на Рад, те долази на лекарски преглед, сви су, готово, слабо развијени, мршави, слабог мишичја, малокрвни. Нарочито су слабо развијена мушка деца. Млађи нараштај у Храстнику делимично је физички слабо развијен, тако да морају бити одбивени. И лекар у Тресибаци одбио је не мали број лица ради физичке неразвијености, или ради урођене неспособности за Рад. Код самих радника у северо-истоку Србије не примећује се још физичка неразвијеност, али ће та сигурно да се појави код њихове деце, како то у свом извештају са правом наглашава госп. инспектор Момировић.

Што се радног времена деце и жена тиче, ту је закон, у многим случајевима директно погажен. У Рајхенбергу, на пр., раде на дневном копу и одрасли радници и раднице и деца испод 18 година по 12 сати дневно. У Загорју об Сави постоји ноћни Рад жена, које имају више од 18 година. У Трбовљу и у Сењском Руднику постоји такођер ноћни Рад женских. И у Храстнику раде жене и по ноћи, ма да је то управа рудника „забранила“. У Кленовцу — Лупињаку има на Раду и деце од 13 година, јер „превелико сиромаштво гони још неразвијене малишане на Рад“, како извештава тамошњи рударски лекар. У Сењском Руднику раде и деца, почамши од 12. године. У Тресибаци радило је свега 41 дете испод 18 година, то јест 10. 7% од свих радника и то баш 7 деце са мање од 15 год.; 9 деце од 15 год.; 10 деце од 16 год. и 15 деце од 17 год.

Рад деце, за који имам необориве податке и који се има сматрати најнерационалнијим Радом, што се да у опште замислити,

упропашћује дете не само физички, већ и снижава његов душевни ниво и води, брзим корацима, до дегенерисања расе, па даје, поред осталог, и сразмерно велики проценат несретних случајева (од 17—18 год. $3\frac{1}{2}$ случаја, на 100 радника те добе; од 18—20. год. 4%).

По подацима, које сам добио од Дирекције Руда, ради у нашим рудницима скоро 2000 деце (1975) испод 18 год., а од ових 1827 мушких и 148 женских. 332 раде у Србији (320 м. и 12 ж.); 76 у Далмацији (17 м. и 59 ж.); 574 у Босни (562 м. и 12 ж.); 585 у Словеначкој (503 м. и 25 ж.)

Од деце, која су у Словеначкој запослена рударским послом, ради преко половице (59.6%) у самим рудницима, а од ове деце 237 (78.7%) у угљенокопима и 64 (21.2%) у мајданима олова. По подацима Дирекције Руда раде, у Србији, у Боговини, 13 деце по 12 сати дневно (1 бравар, 7 браварских ученика, 3 ковачка и 2 стругарска ученика). А у руднику Венчац ради 6 деце по 9 сати дневно (лакше каменорезачке послове, у сврху изучавања).

Од деце испод 18 год. станује 109, дакле 5.5% , у заједничким собама, а у угљенокопу Лепавина станује у заједничкој соби и једно женско дете испод 18 год. —

Да би се грех, почињен на деци, тиме, што их се оптерећује са прераним, прекомерним и нехигијенским Радом — а к томе још у вези са лошим условима исхране и становања — могао правилно оценити, потребно је да Вам нешто проговорим о неким врло важним биолошким појавама, које се одигравају у дечјем организму баш у оно доба, када их беда родитеља и халапљивост послодаваца гони на Рад.

Растење с једне стране а остали животни феномени с друге налазе се, донекле, у некој извесној опреци, у колико растење задржава, успорава, у неку руку, манифестовање других животних процеса. И обратно: што се јаче испољавају остале животне функције, у опреци са функцијом растења, то ступа све то више у позадину манифестовање оног дела животне енергије, што га организам, специфично, троши за растење. Да Вам то боље растумачим са неким примерима: ми налазимо, у добу најјачег растења (у 15. год.) релативно најмањи волумен плућа; налазимо, да је повећање обима срца, између 14. и $1\frac{1}{2}$ и 16. године, релативно мање — сразмерно према растењу — него у осталим фазама растења. За време најјачег растења у дужину налазимо једно снижење функционе способности срца: са великим повећањем његовим обима не иде упоредо повишење његове тежине и ради тога се дебљина

његових стијенки у то доба смањује. У 15. години (у добу најјачег растења у дужину код мушкараца) повишење тежине срца (изражено на 1 см. повећања његовог обима) мање је, за преко половицу, него између 12. и 14. године, а у 16. години (у добу најјачег заобливања код мушкараца) та је размера чак за четири пута мања него у периоди од 12. до 14. године.

Доба растења (пубертета) требало би, дакле, да је и доба поштеде, јер се дечји организам налази, у тој доби, у врло озбиљној кризи. Недостајање поштеде у тој доби мора, дакле, да има, без сваке сумње, најтеже последице, нарочито са гледишта расне хигијене, јер смањује, неминовно, отпорност организма и одгаја на тај начин поколења, код којих се животна енергија слабије манифестује, поколења, која ће, доцније, кад се буду расплођивала, да подбаце, у правцу квалитета плода. Што се пак девојчица тиче, то знају и лекари и родитељи какви се непријатни феномени код њих појављују у доба пубертета: оне су бледе, нагињу несвестици, њихов је живчани систем постао врло лабилним, често се туже на болове у пределу срца и т. д., а то се све дешава и онда, када те девојчице нису нимало оптерећене Радом; дешавн се и тамо, где им је живот, у сваком погледу, удобан и лак. Замислите сада, молим Вас, ту радничку децу, у тој тешкој физиолошкој кризи, изморену Радом, лоше храњену, лоше одевену, у лошим становима, притиснуту бедом!

Како видите, поштоване Госпође и Госпођице, жене и деца извргнути су у нашим рудницима тешким и разноврсним опасностима у погледу здравља. Али и у погледу пружања лекарске помоћи има у нашим рудницима недостатака, који могу судбоносно да утичу на живот и на здравље радника. У Мајдан Пеку, н. пр., год. 1922, није било лекара, па чак ни онда, кад су се тамо појавиле велике богиње. Па и данас су рударски лекари зависни, на жалост, од братимских каса, те се њихови савети често и не слушају, како то драстично илуструје следећи случај: одбор братимске касе у Мајдан Пеку противио се захтеву лекара да буде тамо постављена бабица, са мотивацијом да, ако нека жена подлегне пуерпералној инфекцији, да је то „божја воља“! А рударски лекар у Питомачи станује преко 12 км. далеко од рудника!

Познато је, да је ноћни Рад жена био забрањен на конференцији у Берну. Рад жена, у опште, па и по дану, није рационалан, јер он може, при неком тешком послу — а рударски посао ваљда није лак — да пружа тек много слабије резултате него

Рад мушкараца. Жена је, при једнакој тежини тела, за 0.3—0.4 мање способна за Рад него мушкарац. А, пошто ми треба да гледамо у жени будућу мајку, то имамо тим строже да осуђујемо ово немилосрдно искоришћавање њене животне енергије, ово искоришћавање, које представља, опет, једну еминентну опасност са расно-хигијенског гледишта, апстрахирајући сасвим од свих осталих разматрања, хуманитарне и економске природе.

Дакако да се, под оваквим условима, шире разноврсне болести, од којих ћу овде да поменем само туберкулозу. Од просечно годишње 1200 радника боловало је у угљенокопу Загорје об Сави, за време од 1910. до 1920. године, од туберкулозе (свих форми) 140 женских и то баш 42 у добу од 16—20 год., 52 у добу од 21—30 год. и 10 у добу од 31—40 год. Од ових је боловало 60 од туберкулозе плућа. У томе истој угљенокопу боловало је од туберкулозе, 1921. године, 17 женских. Што се у томе угљенокопу појавило, сразмерно, много више туберкулозе него, на пр., у љубљанској фабрици духама — а ми сви врло добро знамо, да су баш у погледу туберкулозе фабрике духама са правом озлоглашене — то је тим упадније, што је познато, да се туберкулоза баш у угљенокопима сразмерно врло слабо појављује и што се у рудницима, у опште, примају на Рад само чврсти, отпорни елементи. Значи, свакако, да су хигијенске прилике у томе угљенокопу биле врло неповољне и Рад прекомеран — ако није филтар био инсуфицијантан, то јест, ако нису били примани на Рад већ болесни елементи. —

Да је барем тај тешки и нездрави Рад добро награђен! Али није ни то! У Питомачи добивају деца од 14—15 год. 15 динара дневно. У Храстнику добивају „самци“ од 16—18 година (дакле опет деца!), који не раде у јами, 28.5 дин. дневно. У Кленовцу — Лупињаку добивају деца од 13 год. 12.5 дин. дневно. У Тресибаби добивају деца, за чишћење угља, по 8 динара дневно. —

У социјалном погледу постоји једно просто невероватно занемаривање радника. Нико не води, у претежном броју случајева, рачуна о њиховом физичком, економском, културном, моралном и етичком подизању. Нема скоро нигде никакве социјалне установе за децу, ни игралишта, ни обданишта, ма да закон изричито захтева „склоништа“ за децу; нема ни библиотеке, ни читаонице за раднике, скоро нигде, или, у колико их има, то су продукти страначке или конфесионалне пропаганде. Социјално занемаривање радника доводи до појава, које застрашују, како то показује, на пр., ставка из писма мојег информатора из Мостара, тамошњег

ругарског лекара, која гласи: „Морал је слаб. Рађају децу, па, кад деца умру, то је њима као ручак и вечера. Шта више, мислим да се не варам, ако узтврдим, да су, у неколико случајева, родили децу за то, да добију утврђену потпору од 150 динара за сваки порођај и да су пустили дете да умре само за то, да би опет добили 150 динара за погреб“. —

Алкохолизам је ужасно развијен. У руднику Худајама, на пр., попило је око 500 радника за време од једне године дана и то само у крчмама, које се налазе у непосредној близини рудника, 475 хл вина, 18 хл ракије и 130 хл пива. У основној школи у Крапини веселе се школска деца, како ће се решити школе, јер ће онда „у руду“, па ће бити и „цигарета и чаше вина“. —

Аналфабетизам, нарочито међу домаћим сељацима — радницима, показује управо поразујуће размере. Код словеначких радника — који представљају *gros* квалификованих рудара — прилике су у томе погледу много повољније. Не само да су Словенци писменији, већ су и чишћи, издржљивији, па делимично и физички боље развијени него остали наши рударски радници. Код словеначких радника и социјална свест више је развијена.

Објективности ради треба ипак да истакнем, да су неке рударске управе креирале извесне установе, које су за похвалу. Нека ми је дозвољено да их овде набројим, и колико су ми те установе познате.

Љубија: прометни управитељи држе вечерње курсеве из правописа, математике, цртања, те из елементарних појмова физике (за шегрте и за оне, који желе да нешто науче). Постоји кино; представе 2 пута седмично; улазне цене веома ниске. Засебни возови доводе у школу и враћају опет натраг децу (школа је 5 км далеко, у општини Љубија — Ислам).

Тресибаба: рудник потпомаже школу (15—20 мин. далеко, пешке). Администрација је удесила мале, нарочите баште у близини радничких кућа; на жалост није наишла на велико разумевање са стране радника.

Питомача: управа плаћа учитеља, тако да се деца барем не клатаре.

Чрна при Преваљах: рудник издржава дворазредну основну школу (у руднику Подпеца).

У Љубији, Креци, Шторама и у Трбовљу постоје игралишта, односно дечји вртови (у Трбовљу само за мушку децу). У Трбовљу постоји и школа за домаћице. (Све су ове установе, у

Трбовљу, организоване на страначкој подлози). Шегрти у Љубији имаду свој foot-ball-club. —

Али није доста то, што женама и деци, који раде у нашим рудницима, прете *сада* опасности многе и многоструке природе, *већ* *поспоји* и *једна озбиљна прешња*, да *ће се те опасности* у *будуће* и *повећати*. Пројект новог рударског закона допушта могућност 12 сатног радног времена (чл. 123); он допушта да жене и деца од 12 година раде у окну, под земљом, дакле; он допушта ноћни Рад жена и деце; он смањује недељни одмор од 36 на 24 сата; он одређује за породиље једну недовољну поштеду од 6 седмица (чл. 132); он издваја рударе из општег осигурања за раднике.

Радници млађи од 15 и старији од 40 година не осигуравају се, у опште, ни за случај несреће, ни за случај смрти, ни за случај изнемоглости, ни за случај старости. Помоћ деци и сирочади даје се у место до 16. (З. О. Р.), само до 14. године.

Не могу, ради краткоће времена, да Вам изнесем овде све лоше стране тог директно антисоцијалног пројекта. Мислим, међутим, да је довољно и оно мало што сам рекао. —

Што треба урадити, да би се свему томе злу стало на пут?

Рудари, препуштени сами себи, без правилно и конзеквентно проведене организације, не могу ништа да постигну. Занимљиво је, да су рудари, увек и свагде, последњи долазили на ред у погледу побољшања услова живота и Рада. Као нека деца, којима треба да помогну старија, искуснија браћа. Можда је томе много допринела њихова изолованост. Њихова изолованост, која би, кад би они, по новом пројекту рударског закона, били издвојени из општег осигурања за раднике, била потенцирана...

Да би се њима могло помоћи, треба, у првome реду, спречити да тај пројект добије законску моћ. Ту треба предузети одмах zgodне кораке, јер су избори близу и јер констелација у Скупштини може да постане тако неповољна, да се у њој нађе већина за такав пројект...

Ту је потребна колективна акција свих наших социјалних и културних друштва. Треба да савест нашег друштва проговори. Треба да проговори и разум. Треба да проговори и интерес. Јер је свакоме јасно, да наша млада рударска индустрија може да дође тек онда до здравог, нормалног развитка, то јест до *опшуму* продукције, ако су услови за Рад у нашим рудницима здрави и, са социјалног и хигијенског гледишта посматрани, нор-

мални. *Максимум* продукције, постигнут à tout prix, може само да упропасти нашу индустрију...

Треба захтевати, дакле, ревизију пројекта новог закона. И, пошто тај пројект угрожава и здравље и живот 35 до 50 хиљада наших рудара (то јест 150—200.000 лица, ако рачунамо и њихове породице), ту мора да проговори Главни Санитетски Савет, у смислу захтева VI. год. скупа „Југословенског Лекарског Друштва“, у Загребу. Јер, где је реч о животу и здрављу, не сме се мимоићи лекар.

Треба да наше рударство дође под централну Инспекцију Рада, у смислу препоруке V. Међународне Конференције Рада, то јест да буде створен Инспекторат за Рударство код Министарства Социјалне Политике.

Треба да рударски лекари постану независни од братимских каса, то јест да буду чиновници Министарства за Социјалну Политику. —

Ко је у првом реду позван да преузме иницијативу за такав Рад? Свакако Ви, поштоване Госпође и Госпођице. Свакако Ви, јер Ви најбоље схваћате и најдубље проживљујете бол и патње деце и жене, бол и патње, који се недају никако другчије уклонити него оздрављењем услова за Рад за целокупно рударско радништво. Свакако Ви, јер се код Вас налази и љубав и разумевање, те, према томе, и воља, и способност и снага. Зато сам ја Вама то предочио, свестан да сам тиме изабрао и нашао најбољи пут, који може и мора да доведе до циља.

Др. Г. Богић.

O ŠOLSTVU ZA MANJNADARJENO DECO

Značaj današnje dobe zahteva temeljitega in vsestranskega dela na polju skrbstvene vzgoje. Čim višji je kulturni nivo kake države, tem več važnosti polaga na posamezne panoge skrbstvene vzgoje. V naši državi se posveča na tem polju razmeroma dosti zanimanja vzgoji in pouku gluhtonemih, slepih ter zanemarjenih. Premalo pozornosti pa se obrača vzgoji in oskrbi za manjnadarje no in slaboumno deco. In vendar zahteva cela vrsta razlogov posebne brige za manjnadarjene. Predvsem je utemeljena smotrena oskrba teh otrok v zahtevi današnjih socijalno-gospodarskih pogojev, ki streme za tem, da vsak posameznik razvije svoje pro-

duktivne sile do najvišje potence. Socijalno pomoč duševno zaostalim potom primerno urejenega šolstva in skrbstva zahtevajo tudi zunanji življenjski pogoji teh otrok samih ter njih telesna manjvrednost in duševna slabost. Vsaj to je ravno prednost demokratične države, da daje vsakemu, tudi najslabotnejšemu pravico do izobrazbe in zaščite proti duševni in materijelni propasti. Zato se začele zadnja desetletja posamezne najnaprednejše države posvečati skrb smotrenemu delu za manjnadarjeno deco. Ustanovljati so začele takozvane pomožne šole, kjer se manjnadarjenim potom primerne pouka in vzgoje vzbujajo njihove duševne zmožnosti ter veselje in spretnost za praktično delo.

Pomožna šola je namenjena onim otrokom, ki so iz kateregakoli vzroka v toliki meri duševno zaostali, da pri njih pouk v osnovni šoli za normalne ne doseže nikakega, ali le minimalen uspeh, a so vendar sprejemljivi za pouk in vzgojo, prilagodeno njihovim duševnim in fizičnim posebnostim. Vsled duševne nerazvitosti in večkrat tudi vsled zanemarjene domače vzgoje manjka tem otrokom mnogo onih predstav in pojmov, ki jih normalni otroci prineso s seboj, ko prično hoditi v šolo. Vsled tega že takoj spočetka ne morejo slediti pouku, izgube še tisto malo veselja, ki so ga moda imeli in so v oviro učitelju in součencem; poslednjim mnogokrat tudi v zasmeh, zlasti če njih duševno slabost spremlja tudi telesna hiba, kar je često opazati. Pri sprejemu v pomožno šolo pridejo torej vpoštev le lažji slučaji slaboumja, to so debilni in lažji slučaji imbecilnih, to je nekako srednja stopnja med debilnimi in idijoti. V pomožno šolo pa ne sodijo popolni bebcí (idijoti), slepi, gluhonemi in epileptični manjnadarjenci. Pomožna šola torej ne sprejema kar od kraja vseh otrok, ki ne uspevajo ali sploh niso godni za vstop v normalno osnovno šolo, ampak prijavljene otroké več časa (navadno 3 do 4 tedne) opazuje, nakar določi posebna sprejemna komisija, ali se sprejmejo prijavljeni otroci v pomožno šolo, ali se oddajo v osnovno, ali vsled višje stopnje slaboumja spadajo v zavod. V tej komisiji so: šolski zdravnik, šolski nadzornik, voditelj pomožne šole ter strokovno učiteljstvo. V svrhu potrebnih informacij prisostvuje sprejemu tudi otrokova mati. (Ta način sprejemanja velja za pomožne šole v Sloveniji).

V pomožno šolo se sprejemajo običajno oni otroci, ki so dve leti brezuspešno obiskovali osnovno šolo, in taki, pri katerih je možno že vnaprej ugotoviti, da ne bodo napredovali v osnovni šoli. Pri sprejemu otroka v pomožno šolo si mora biti učiteljstvo

svesto kvalitativne razlike duševnega stanja med normalnim in abnormalnim otrokom. Napačno je mnenje, da je slaboumni otrok le za gotovo število let zaostal za normalnim, a se potem enakomerno razvija dalje kakor normalen, ampak je vsa njegova narava drugačna, ves razvoj je nestrjen, neenakomeren, delen. Poleg tega je razlika med posamezniki — dasi je često ni opaziti na prvi mah — tolika, da je za učitelja vsak izmed teh otrok problem zase in je treba temeljitega proučevanja vsakega posameznika.

Pri mnogih se kaže pomanjkliv razvoj tudi v zunanosti, dasi to ni vedno zanesljiv znak; vendar je često opaziti degenerativna znamenja: izmaličenja glave, zob, udov vsled rahitis, volčje žrelo, napake čutnic itd.

Važnejše kot telesna izmaličenja, ki jih končno včasih opazimo tudi pri duševno normalno razvitih otrocih, so pomanjkljivosti v duševnem delovanju.

Skrajno pomanjkljiva pozornost in nezmožnost, osredotočiti isto za več časa na en in isti predmet, je vzrok nejasnim predstavam in pojmom, ki jih opazujemo pri manjnadarjenih. Vsled tega se tudi izražajo nepravilno in brez notranje zveze. Manjka jim predstavljalne sile v obče in mirne razsodnosti. Mišljenje teh otrok ostane vedno le v mejah konkretnosti, a še te so zelo ozko začrtane. Spomin je nestalen in nezanesljiv; njegov obseg je v primeri z onim normalnih otrok zelo omejen in sprejemljiv samo za konkretno. Navadno delje le mehanični spomin. Vendar je spomin večkrat edina duševna zmožnost na katero se more opirati učiteljevo delo. Večkrat opažamo pri kakem debilnem učencu naravnost presenetljivo množino znanja iz raznih predmetov, iz česar mnog površen opazovalec sklepa na visoko stopnjo inteligence dotičnega otroka. Pri natančnejšem opazovanju in izpraševanju pa se prepričamo, da je sprejeta vsa snov le površno, mehanično. da popolnoma manjka pojmovanje bistvenega, medtem ko stopa nebstveno v ospredje. Če se pridruži še nepravilno, a živahno delovanje fantazije, kar je često združeno s te vrste pomnivostjo, nima reproducirana snov ali dogodek z resničnostjo skor nikake skupnosti. Če je izjavé otrok vobče vzeti z rezervo z ozirrom na njih resničnost, je treba to upoštevati pri manjnadarjenih sploh vedno. — Eden izmed najbolj težavnih momentov, ki jih je treba upoštevati, je menjava dispozicije, ki jo opažamo skoro izključno pri vseh manjnadarjenih in ki je včasih utemeljena v raznih zunanjih vzrokih, včasih pa vsaj navidezno nastopi popolnoma

brez vzroka. V takih dneh je otrok nesposoben za vsako delo in je ravnati z njim zelo previdno.

Potreba posebne vzgoje manjnadarjenih je utemeljena tudi v tem, da spremljajo intelektualno slabost zelo često motnje v čustvenem življenju in je vsled tega nujno potrebno, da se jih loči od normalnih. Višja čustva, altruistična, socialna, popolnoma manjkajo, ker je njih pojmovanje preabstraktno. Pač pa stopa pri vseh debilnih nadmerno v ospredje egoizem in ž njim vsa svojstva, ki ga navadno spremljajo: lažnivost, nevoščljivost, zavist, prevzetnost, trdosrčnost napram ljudem in živalim. Manjka jim čut za dobro in slabo vobče; dobro je samo, kar koristi in prija njemu, dalje pojmovanje teh otrok ne seže. Ravno zato so tatvine pri teh otrocih na dnevnem redu, a se dostikrat niti ne zavedajo kaznivosti svojega dejanja. — Najtežje je postopanje z ozirom na seksualne zablode. Izredna slabost volje, pomankanje uvidevnosti in kontrole nad lastnimi dejanji povzroča, da ravnajo vedno le nagonsko in slede uprav živalsko svojim instinktom. Ker je medsebojni vpliv zelo velik, je treba v takih slučajih prav posebne pažnje. —

Vsi, ki so se pečali z zdravstveno pedagogiko, bodisi kot zdravniki ali kot pedagogi, smatrajo kot najpogostejši vzrok manjnadarjenosti podedovanje. Strokovnjak na tem polju, Kraft-Ebing piše: „Dokazano je, da ne prehajajo samo vse prave, resnične duševne bolezni na potomce, nego tudi epilepsija, histerija, celo pijanost in neredno življenje. Ni treba, da bi se pokazale v enakih stopnjah kakor pri prednikih, dovolj je, da živčevje nima toliko odpora za močne zunanje vplive. Podeduje se navadno vse, kar je v zvezi s telesno organizacijo; moralne ali nemoralne lastnosti se ne podedujejo, pač pa dispozicija zanje. V mnogih slučajih se podeduje dispozicija za kako bolezen ali strast, ki se vendar vsled trajnih ugodnih vplivov ne pojavi“. (Šole in zavodi.) Med glavne vzroke podedovanja štejejo razne živčne bolezni staršev ter njih prednikov in sorodnikov in organsko manjvrednost, povzročeno največkrat po alkoholu, sifilidi ali tuberkulozi. Vobče pa je slabomje naših otrok zelo mnogokrat posledica vseh onih faktorjev, ki jih združimo v pojem „socialna beda“. Toliko revščine in zanemarjenosti, kakor jo dostikrat srečamo po stanovanjih teh otrok, mora pustiti na njih ne le trajne fizične, ampak tudi duševne posledice.

Spričo duševnih posebnosti manjnadarjencev je umeno, da ne morejo uspevati v osnovni šoli za normalne in to iz več

vzrokov. Preveliko število otrok v današnjih osnovnih šolah izključuje vsako individualizacijo, ki je za pouk duševno zaostalih temeljna potreba. Da jo je mogoče primerno upoštevati, mora biti število otrok v posameznih razrednih znatno skrženo. Navadno jih priče 10 do 12 na en pomožnošolski razred. Upoštevati je treba vedno, da so ti otroci sicer dostopni vzgoji in pouku, toda podatki se jim mora le v oni obliki, ki se njihovi bitnosti popolnoma prilaga, ki upošteva vse njihove posebnosti in resignira na vsako nenaravno vsiljevanje. V svrhu temeljitega spoznanja telesnih in duševnih zmožnosti so vpeljane v pomožnih šolah posebne osebne popisnice, ki jih sestavi učitelj skupno z zdravnikom po temeljitem opazovanju vsakega posameznega otroka.

Pri pouku se je najbolj uveljavila metoda samodelavnosti, ki edina vodi h končnemu cilju, a je po naših osnovnih šolah še malo znana. Pouk na pomožni šoli se loči od onega v osnovni tudi v temeljiti koncentraciji. Ne razkosan na posamezne predmete, ki skušajo otrokov razum spopolniti vsak v svojo smer, temveč le enoten, neprisiljeno koncentriran pouk more doseči harmonijo duševnih in telesnih zmožnosti. Središče vsega pouka je nazorni nauk in domoznanstvo, ki da smer tedenski učni enoti.

Pomožna čola zasleduje v prvi vrsti praktični smoter otroke izobraziti v toliko, da dosežejo do izpolnjene šoloobvezne dobe ono količino znanja in ročne spretnosti, ki jim je potrebna kot podlaga za doseg samostojnega, četudi skromnega delovnega mesta v življenju. Zato je urejen ves pouk v praktično smer, ne oziraje se na učni načrt in učno snov osnovne šole. Sicer si izdelata tudi pomožna šola svoj načrt, ki izključuje vsako ozkosrčnost in se ozira edino le na zmožnosti učencev in na praktično stran posameznih predmetov.

Normalno organizirana pomožna šola ima 6 prestopnih razredov s takozvanim pripravljalnim razredom, kjer se pripravljajo najslabotnejši za vstop v pomožno šolo. Tako organizirana je tudi ljubljanska pomožna šola. Manjka ji pa nadaljevalna šola s tremi tečajji, kakor so ustrojene pomožne šole v drugih državah, zlasti v Nemčiji. Prvi razred ljubljanske pomožne šole je bil odprt 1. 1911. Razen te imao v Sloveniji še trirazrednico s paralelko v Mariboru, po en pomožni razred na Krtini in v Mengšu. Snuje se baje tudi na Jesenicah. V ostalih pokrajinah Jugoslavije pomožne šole še niso osnovane.

V drugih kulturnih državah je pomožno šolstvo že zelo razvito, zlasti v Švici in Nemčiji. V Švici so začeli ustanovljati že

zelo sgodaj (okoli 1. 1835) po zažugi dja. Guggenbühla zavode za nenormalno deco. Po inicijativi iz Švica se je začelo resno delati na tem polju tudi na Nemčkem, kjer so začeli ustanavljati najprej privatne zavode, nato javne šole in posamezne razrede za manjnadarjene. Tako so v Nemčiji proglasili pomožne šole s posebnim odlokom že 1. 1892. za javne naprave in jim priznali isto pravno mesto kot ga zavzemajo osnovne šole. Uveljavile so se zahteve po obveznem šolanju manjnadarjenih otroh v pomožnih šolah, o posebni izobrazbi učiteljstva za pomožne šole, o sodelovanju šolskega zdravnika itd. Danes stoji pomožno šolstvo v Nemčiji na zelo visoki stopnji in ima tudi svoje posebno glasilo „Die Hilfsschule.“

Izmed slovenskih držav se je najbolj zavzela za skrb manjnadarjenih Čehoslovačka, ki je že pred 30 leti ustanovila več tovrstnih zavodov in šol. Vobče je napredno češko učiteljstvo vedno poudarjalo pomen in potrebo pomožnega šolstva. Osvobojena Čehoslovaška pa posveča oskrbi in pouku za manjnadarjence še mnogo več zanimanja. Dovoljuje znatne državne podpore za počitniške kolonije, kopališča, zdravilišča za pomožnošolske otroke ter ustanavlja dnevna zavetišča, ki so priključena pomožnim šolam.

V mnogih drugih evropskih državah, kakor v Italiji, Belgiji, Franciji, Danski se je začelo razvijati pomožno šolstvo najprej potom privatne inicijative, a se danes smotreno razvija dalje v zakoniti državni oskrbi. V Budimpešti imajo celotno organizirano šestrazredno pomožno šolo s trirazredno nadaljevalno šolo s psihološkim ambulatorijem in dnevnim zavetiščem.

Vobče je v vseh evropskih državah pomožno šolstvo v procvitu, poročil majnka le iz Bolgarije, Rumunije in Grčke. Tudi Španska in Portugalska šta storili razmeroma še zelo malo na tem polju.

Skrbi za manjnadarjence skoro prednjači Amerika. Zlasti v Združenih državah Severne Amerike je zelo mnogo državnih in privatnih šol ter zavodov. Skrbstvo za manjnadarjene pa ni neznano niti v Avstraliji in Aziji, kjer je bil ustanovljen prvi zavod za abnormalne na Japonskem.

V očigled tem zgodovinskim podatkom ter splošni uvidevnosti po potrebi pomožnih šol lahko konstatiramo, da nas čaka v Jugoslaviji še mnogo dela na tem polju. Vsaj imamo komaj eno celotno organizirano šolo te vrste, zavoda pa nobenega. In vendar more edino šola, združena z zavodom popolnoma zadostiti zahtevam oskrbe za manjnadarjene, kajti edino v zavodu se lahko s stalnim smotrenim vplivanjem razvijejo vse duševne in telesne sile teh otrok.

БРАЧНИ ПРОБЛЕМ

3. ЕРОТИЧНИ И ПСИХОЛОШКИ ОСНОВИ БРАКА

Као што има два начина да се у животу буде свесним, да се он схвати и да се објасни, исто тако се и брачни проблем огледа у главама људским са две стране према томе како се оне односе на сам живот. Један се посвећује у животу потпуно спољним бригама и задацима животне борбе, други је обузет питањем о смислу и циљу свега овога рада. Он хоће да нађе однос између спољњег света и свога унутрашњег живота и судбине човечанства; он се бори и сматра све таштим, што год не потпомаже унутрашњи живот осећања.

Такав исти је став људи према брачном проблему. Једни схватају брак више са економског гледишта; брига за свакидањи хлеб, животна борба окупира све њихове снаге. За друге је брачни проблем питање интелектуално—еротично, коме приступају свом душом, од кога би хтели да одстране сва економска и финансијска питања, да не би помутили унутрашње језгро овог питања. Ови облици ставова према брачном проблему јављају се сасвим ретко потпуно одвојени један од другога. Већином оба схватања имају узајаман утицај, само што увек једно или друго задржава превагу.

Економско питање је само спољни предуслов брака. Важнији су унутрашњи основи. Брак може при економској слободи обеју супружника ипак да буде несрећан, ако други услови нису испуњени. Унутрашњи основ брака је пре свега љубав и то еротична као и интелектуална љубав, затим поверење обеју супружника и узајамно дубоко поштовање. Са интелектуалним ставом према брачном проблему најтешње је спојено еротично питање.

Приговор, да су интелектуална и еротична љубав две *различите* ствари, отпада дефиницијом еротике као духовног зрачења сексуалности. Еротика — то су они нежни односи у животу осећања и воље двају заљубљених, који се одвећ примитивно означавају изном сексуалности, а који су ипак прожети сексуалним зрачењем. Одвајање интелектуалне љубави од сексуалне могли би сви они заступати, којима је у пракси могућно, да одвоје свој сексуални живот од свога интелектуалног живота. Срећом ово пада женама услед њихове објективности много теже него ли мужевима.

За њих значи интелектуални став према једном човеку по правилу оно исто што и њихова еротична осећања. Неправда двојаког морала, који су људи створили у своју сопствену корист, по коме може до душе да „падне“ девојка а никако човек, и кад би био развратан, — ова неправда се сама окренула против људи и њихов сексуалан живот је довела до подлог одвајања од живота осећања и полних осећаја, до једног често болног раскида између сексуалних пожуа и интелектуалног става.

Економски став према брачном проблему је у одељку о нужности економске самосталности женине већ опширно третиран. Он се не може губити из вида; њиме се ипак полаже камен темељац, на коме жена може постићи пуну самосталност своје духовно-еротичне личности. Овде се може подвући паралела према социјализму. Као год што социјализам ствара човечанству економске основе за културни напредак, допуштајући да сви узму правичан удео у животним добрима, исто тако економски преображај брачног проблема ствара женском свету најпре довољну животну атмосферу да се бори за духовна питања, за унутрашње услове брачног проблема.

Духовни став према сексуалном живошу је питање мало третирано, и ако је оно од највећег значаја. Духовни живот и сексуални живот стоје у најтешњој вези, што се може закључити из духовног живота сваког човека о његовом сексуалном животу. И обрнуто, сексуални живот сваког човека даје огледало његовог духовног схватања. Људи са ненормалним сексуалним животом, са изопаченим сексуалним осећајима, људи са претераном пондеријом, људи без сексуалног осећаја издвајају се јасно од људи са здравим сексуалним животом. Животне манифестације ових људи су много свесније, снажније, више уравнотежене; они трпе много мање сметње; они потискују своје сексуалне осећаје ни свесно ни несвесно. Духовни став жена према еротичности резултира се из њиховог целокупног животног схватања, из њиховог положаја према мужу и према деци, према осталим људима, из њиховог читавог света осећања, из њихових нежних манира, из њихове спокојности и сигурности, из њихове свесне женскости, из њиховог јасног циља, из њиховог материнства, које је кадро све да обухвати. При томе није реч увек о засведоченом, већ увек о свесном сексуалном животу. Сасвим је појмљиво, да жена без сексуалног живота прима свесно своје сопствене еротичне осећаје и допушта да они зраче у њено властито биће, да их претвара у унутрашњу вредност и тиме доводи свој унутрашњи живот до сазревања.

Обрнуто, има жена, које, и поред многих сексуалних доживљаја, нису ништа могле из њих да црпе за свој унутрашњи живот. Отуда долази и то, да ми налазимо међу неудатим женама каткад просвећеније и више матерински расположене, него ли међу удатим женама, и ако се по правилу уседелице описују као настране и раздражљиве. Огроман значај еротике у брачном problemu мало је њих дубоко схватило. Као што се појединац бочи са економским бригаама за свој опстанак, и само му кад и кад питање нашто све то, осветли као муња унутрашњу везу, тако исто се већина брачних људи годинама боче са економским бригаама и само кад кад долазе до сазнања, да брак поставља и друге задатке сем економских, да је брак унутрашње усређивање једне личности другом како еротичном тако и духовном љубављу.

О ЉУБАВИ

Шта је пак љубав — шта значи волети? Љубав је пуна преданост једнога бића другоме бићу. Љубав мора да буде дело непрекидног веровања и поверења; дело, не само осећање! Не осећа се само поверење у срцу, поверава се зацело телом и душом и уживљује се у бићу другога. Не верује се само разумом, већ се потврђује другим целокупним бићем. Волети значи веровати и поверовати у оно, што је најбитније другом бићу и то најбитније потврђивати — безобзирно, безусловно. Волети значи предавати се без ограничења; бедна је то љубав, која дели себе или другога. Моћи давати само делове поверења, вере, снаге, то је доказ бедног срца. Волети — значи одиста давати се без размишљања, без правдања, без погађања, не значи до душе превидети недостатке, али другога волети са његовим недостацима. Истинска, права љубав не зна мере, више или мање. Љубав је увек мерило за самог оног, који воли. Љубав има увек вредности толико, колико и онај, који воли, уноси у њу. Богатство онога што је поклоњено, враћа му се само. Тиха, скривена, јака љубав, пуна вере и поверења, пуна преданости бићу другога, и када се не зна за њу и на њу се не одговара, она је сама, поред све патње несрећног љубавника, још много драгоценија, него ли тако звана срећна љубав, која се само у пола даје. Ну љубав је и критериум живота. У колико је јача и пунија животна снага и преданост једнога човека другоме, у толико дубље љубавник исцрпљује живот и његове могућности — и кад је љубав несрећна и можда баш тек онда.

Духовној љубави припада еротична љубав. Истинска, ду-

бока љубав, која није прожета зрачењем сексуалности, ретко кад је сасвим чиста и дубока. Одвећ је мало људи који могу само духовно волети. Број оних, који познају само сексуалну љубав, знатно је већи. Али и они су само у пола људи, бића са људским обличјем, а са празном и неразвијеном душом. Ако и има људи, који могу своју љубав тако да удубљују и одухотворују, да могу сваку телесност да одстрањују, то им полази за руком већином само на кратко време и то само према једном одређеном бићу. „Једанаест дана су они одани божанству“, а два наестог дана дају маха својим пожудама“. Њихова љубав и еротика су одвојени, они обожавају до душе вољено биће, али се не осуђују да се сасвим покажу; њихову сексуалну пожуду преносе они на друго невољено биће и дају себи тамо задовољење. Туђ човек се искоришћава као средство њихових сексуалних жеља; они чине огромну неправду тиме, што другог човека понижавају до оруђа и до ствари.

Љубав је највећи дар, који нам живот може донети; има много њих, који у самој ствари не воле, који би само хтели да воле, који се уносе у љубавно осећање, да би најзад једном проживели љубав. Нарочито многе младе девојке, које мисле, да не могу сачекати дубоку љубав, расплињују на овај начин своју снагу осећања. Љубав многих људи и није усађена у бићу другог. Што они воле, то је љубав другог бића према њима; они воле само себе у љубави другог и чим примете, да их други више не воли довољно, онда и у њима јавља се разочарење, одвратност и често чак и мржња. За многе љубав је лов за срећом; није потребан баш нимало лов за формалном срећом, за материјалним добрима. Може се јурити и за унутрашњом срећом, а да се не ухвати. Срећа, коју грабе ови људи, јесте срећа да буду вољени, а не сами да воле. Ну љубав самог љубавника је извор његове сопствене унутрашње снаге и јачине. Љубав не живи само од тога да се буде вољен, нити од осећања, која јој други показују; љубав се храни срцем самог љубавника. Ко тражи срећу у томе, да буде само вољен, а не сам да воли, не да се сам потпуно предаје, тај ће узалуд јурити за остварењем своје љубавне чежње. Он је неће испунити, јер је љубав угушио својом сопственом сиромаштином срца. Ко воли несрећно, не треба да буде несрећан, али ко не може да храни љубав својим сопственим срцем да би је одржао у животу, тај је несрећан! Ако љубав представља лов за срећом, онда је она безумна и разочарана.

О ЗАЉУБЉЕНОСТИ

Од љубави се разликује заљубљеност. Многи људи наседају зато, што не могу да разликују пролазну полну страст од дубоке љубави. Ко може рећи, зашто се једно биће често заљубљује у друго биће? Често су томе узрок тренутак, прилика, расположење, које обујми чежњиво срце и предаје првој наклоности, на коју наиђе. Нарочито се наш девојачки свет са својим лажним васпитањем, својим негирањем свега што је полно, заљубљује само одвећ лако у првог човека, баш само зато што је човек. Девојке су тако обујмљене мушким полним особинама, њиховим утицајем, да оне у мушкарцу више не цене човека. Оне се заљубљују и везују често на цео живот за мужјака уместо за човека. И ова иста трагедија понавља се на њиховим кћерима. Свака жена, која у слепој заљубљености улази у брак, а често и у несрећу, морала би стално дизати протест против тога, што се њихове кћери васпитањем и социјалним приликама пуштају у свет опасно необавештене, да иду у сусрет истој судбини. Уместо тога већина матера ћути, јер и њима није боље, јер у својој судбини сазнају само несрећу, а не разлог томе и што своје душевне и сексуалне доживљаје неће нипошто да жртвују. Пре би то могла њихова сопствена деца! Каква дубока „чиста“ женскост! — Зацело није несрећа за људе, што су већином прве љубави несрећне. Воле се онајвише само специфичне особине другог пола. Боља је она љубав, која дуго испитује и дуго размишља, па се потом даје безобзирно. „Љубав на први изглед“ је врло ретка, а и она добро чини што испитује, да би докучила, да то није била само заљубљеност.

ЉУБАВ НИЈЕ НИКАКВА ЖРТВА

Колико жена оскрвњавају своју љубав тиме, што своју преданост жигошу као жртву! И оне изгледају још бог зна како велике, узвишене над осталим женама, којима преданост не причињава никакву жртву, можда чак срећу!

Сексуални морал, који влада одавно, придиковао је женама, да жена не сме имати никакве полне осећаје. Још пре педесет година у Енглеској се могло означити као пакосно клеветање то, да жене уопште имају полна осећања. Чак је један тако велики филозоф као што је Јован Готлиб Фихте, објавио, да „жена не сме признати полни нагон, а да своје достојанство не изгуби“. Велики број жена, нарочито образованих, као и жена са тесногрудим васпитањем, које још у очевој кући прожете лажном

стидљивошћу, сматрају себе за боље, јер оне „тако што“ не осећају. И сам мушки свет, шта више целокупан, склон је, да сматра оне жене чеднијим и чистијим, које се одричу својих сопствених полних осећања; он не зна, да је то често лажно васпитање услед незнања и лажне стидљивости, које допушта женама да сузбијају сексуалне осећаје.

У другој прилици понављају се опет ови осећаји (јер се ништа не да потпуно сузбити) — као нервозна пренадраженост, као хистерија, као фарисејство, које свуда налази полност. При том стоји иза теорије о полној преданости жене као жртве једна смишљена задња намера, — дабогме не код сваке поједине жене, већ код целог рода — која је онајвише несвесна, али оправдана владајућим полним моралом. Ова задња намера састоји се у овоме: љубав двоје, који се воле, треба да води браку, човек и жена треба у браку да припадају једно другом. Човек преузима са закључењем брака дужност издржавања жене. Ова прима љубав и издржавање у исто време; она би двоструко тиме добила и то би било дабогме неправедно. Није се хтело одбацити издржавање жене у браку из различитих разлога; сада се радије одбацивала љубав с речима: жена већ хоће да припада човеку, али више душом, више осећањем; полна преданост је за њу жртва, она је сматра као нечистом, као жртвовањем своје невиности, зато издржавање у браку представља накнаду за жртву, коју жена приноси у браку жртвовањем своје невиности и сталном преданошћу мужу. Жена, која је довољно часна, да открије неистину; лаж ове теорије, биће нападнута више од стране жена него ли од стране људи, нешто из стварног незнања жена, нешто због тога, што са обарањем ове теорије о жртви у исто време долази у опасност брачно издржавање жене. Против тога се бране жене, али и људи, јер са одбацивањем брачног издржавања морала би у исто време доћи и пуна слобода жене и њено неограничено право располагања својом сопственом личношћу. Мушка превласт на пољу полног живота била би на тај начин угрожена и стога се и људи држе чврсто теорије о жртвовању, и ако при том варају сами себе. Самообмана има управо и своја тајна уживања и човеку данашњем као и јучерањем ласка још увек, кад се његовој вољи приносе „жртве“. Охоли човек воли да претпоставља, да жена, и ако сама то воли, попусти жељи мужевљевој као животиња која се приноси на жртву; жена треба човеку увек да приноси жртве и по нужди то она и чини. Али за нежног, осећајног човека, који ипак зато остаје мушко, мора

мисао о једино обавезној или шта више непријатној преданости његове жене да буде управо несносна. Теорију о пожртвовању налазимо заступљену нарочито у грађанским круговима, док пролетаријат остаје много ближе природи. Он има много више природног, здравог, непомућеног разумевања за еротичне пожуде и осећања женина; он је далеко од лицемерства, да сматра еротичне захтеве женине као не женске или чак блудничке.

Ово стоји у вези стим, што је пролетаријат много мање подложен неправди двоструког морала него ли грађански морал са своја два лица. Теорију о пожртвовању подржава црквено учење, које као нечисто [све што се односи на полност строго забрањује, које признаје однос између сексуалности и расплођавања само као нужно зло; оно не жигоше као нечисту само сексуалност, већ и полну љубав уопште и препоручује женама као врлину хладноћу и индиферентност у полном животу.

Воља за срећом, воља, себе усрећити, мора се у жени најпре пробудити. До данас је жена познавала само вољу за усрећивањем, за самопожртвовањем. Воља за срећом није се смела отворено објављивати; ипак се није могла потпуно сузбити; она се испољава кришом и околишно, у тихој радости жениној у „пожртвовању“.

Нема ничега глупљег него говорити о женској дужности трпљења и пожртвовања, која се жени непрестано прописује. То значи измешати сиромаштину душе, пожртвованост са унутрашњом жалашћу. „Ко се са радошћу не жртвује, тај се уопште не жртвује! Жртва је само онда, кад она не пада тешко. Само је онај достојан да приноси жртву, коме она причињава радост. Неизмерна срећа лежи у усрећивању другог. Ко не осећа ово, тај и не воли; тај не треба о томе ни да говори. Бесмислица је све у животу обележити као дужност; то одузима најлепшу драг животу; то убија радост у стварању, у раду, у сваком послу, ако се увек само прима као дужност. Појам о „брачној дужности“ још више је него бесмислица. Само је мозак једног властољубивог човека могао да измени овај појам, а наш културни свет га потезе кроз своје законице!

Др. Софија Шефер

Преводи Милица Цветковић

(Наставиће се)

БОРБА РУМУНСКИХ ЖЕНА

Празници око Божића и Нове Године примирили су друштвени и политички живот; све је било окупљено око огњишта, око породичног живота и вековних традиција које велики празници увек оживљују. Али чим су прошли ти моменти одмора и окупљања, отпочела је борба огорчена и у толико више и прешто пројект административне реформе, који обухвата нову унутрашњу организацију земље, интересује сваког; а нарочито феминистички кругови живо се интересују за ову реформу која треба да им да активно и пасивно право у општинама, а према духу новог устава изгласаног пре две године. Међутим, нови закон који ће бити поднет парламенту избегава ову уставну одредбу и даје женама само право да буду ванредно бирање од општинских одбора, по 3 или 4 у једном одбору у варошкој општини и по једна у мањим општинама. На тај начин им се поништава свако право, јер им се не даје да учествују у изборима, не дозвољава им се да дођу у додир са народним масама, да се боре за своје идеје, за програм, за захтеве, и тако именоване убацују их хтеле не хтеле у једну од партија које не представљају ни њихова схватања, ни њихове жеље, ништећи сваку могућност корисне сарадње, јер 3 жене у једном одбору од 30 људи по нужности имаће смањен утицај, и већина ће увек имати првенство и победу у свакој ствари. Пошто жене немају помоћ својих бирача и јавног мишљења чије би оне биле мандаторке и будући увек у мањини, фалсификује се живот уставни стварајући две врсте грађана, једне које бира народ, и друге именоване по наклоности и вољи првих. Разлика у полу се одржава: жена је увек у другој категорији, и ако она даје живот нацији и ако је она васпитачица и чуварица младежи; противност која се објашњава само силом предрасуде која је била јесте и остаће последњи тиранин.

Противу тог закона, — у основи назадног, не само у питању гласања и изборности жена, већ и по своме претерано централизаторском карактеру који је противан новом развићу који захтева да административне снаге имају могућност да се крећу саме од себе аутоматски имајући оквир доста широк и простран да би могле брзо да задовоље локалне потребе, — Народни Савез Румунских Жена, сагласан у томе са многим политичким личностима, израдио је у једној нарочитој комисији нацрт административног закона под управом принцезе Александрине Кантакузен

пројекат који обухвата румунску администрацију подељењу на 7 великих области подвргнутих управи и општој контроли 7 обласних административних савета, састављених од по 3 члана које именује влада и од по 2 члана које бирају пунолетни грађани те области; и једне и друге потврђује влада на положајима и то за време од 12 година. Префекте и све друге чиновнике имали би да предлажу ти савети а да их именује влада која би могла да их мења, да их опозива само на захтев обласних савета. Буџети, законски пројекти о економском побољшању, здравственом, социјалном, о путевима били би рађени споразумно са обласним саветима.

Да би схватили ту општу промену на боље коју би унео тај пројект у јавни живот румунски, треба знати да се данас са променом владе мења све административно особље што периодично изазива пертурбацију која дубоко погађа развиће земље и њен напредак, јер без озбиљне, уређене администрације ослобођене тираније политичких клубова, администрације која има континуитета а лишена је фаворитизма, ништа озбиљно не може да се оствари. Публикација тог пројекта административне реформе и популаризовање његово на јавним скуповима које је одржао Народни Савез Румунских Жена ствара сензацију и многи га сматрају као јединог који уноси основно побољшање у административно питање које се толико жели.

Рад Румунског Женског Савеза како у том правцу тако и у погледу пројекта реформе грађанског законика у коме је благодарећи Народном Савезу задобијена победа у питању националитета удате жене, цени се необично у свима озбиљним срединама и заслужује да буде познат и цењен и у свима феминистичким круговима у иностранству.

Ми сматрамо за потребно да упознамо са борбом која се води данас у Румунији у тако важном питању административне реформе, борбом у којој румунска жена учествује са одређеним, корисним и врло интересантним програмом. Елен Одобеско

Ž E N A

IV

ŽENE SU SVOJU EKONOMSKU NEOVISNOST ZAPRAVO SKUPO PLATILE.

Svakim je danom sve više žena, koje stoje u privrednom radu, i možda ne će potrajati dugo kad će prilike biti takove, da će:

svaka žena morati da privredjuje, kad će privredne prilike u industrijalnim zemljama biti takove, da će svaka morati da prihvati jedno ma kakvo bilo zvanje. Jer čovječanstvo treba njezin rad i nije više moguće da polovica odraslih individua ne sudjeluje u produkciji i zato je morala prihvatiti zvanje.

Ali nije samo taj razlog, koji je razlog celine. Ima još jedan razlog, koji se odnosi na ženu samu. Ona eto drugačije nije imala mogućnost slobodnog kretanja i bila je apsolutno vezana o svome imetku. Ali to samo po sebi isto ne bi mnogo značilo, jer čemu nekome sloboda kretanja, kad je on nema našto da upotrebi. Zato ta novo stečena sloboda kretanja i ne bi imala značenja, kad ona ne bi bila uvjet, pod kojim će žena da stekne mogućnost slobodnog duševnog razvoja. Može se reći da su njoj danas stvorene sve mogućnosti za jedan potpuni duševni razvoj i ona može da stekne jednako visoki stepen duševnoga razvoja, kao i muškarac.

Pa ipak ženi njezino zvanje danas ne daje punu mogućnost na jedan neokrnjeni život. Možda bi to teoretski bilo moguće, ali ipak to nije tako. Njezino joj zvanje nije dalo pravo na sreću, na njezinu najprimitivniju sreću. Da, čovjek u svome zvanju može da bude sretan, ono mu može samo ispuniti život, ali za većinu ljudi zvanje nije sreća. Mnogi to ne uvidjaju, što se je zapravo dogodilo onim časom, kad je jedna velika množina žena pošla da izvršava zvanja.

A žena se je onim časom zapravo nečega odrekla. Po današnjim prilikama nije bilo drugačije moguće. Doduše ona može da sebi sagradi dom u traku kao što je to prije mogla, ali to ne mogu sve i čini se kako se prilike razvijaju, svakim ih je danom više, koje to više ne mogu. Možda još vrlo dugo ne će moći. I ima ljudi, koji na to odgovaraju: „Pa šta zato ako je izgubila mogućnost da sebi gradi kuću i dom, ona time nije odviše izgubila. Primila je zato u zamjenu mogućnost potpunoga intelektualnoga razvoja i primila je u zamjenu svoje zvanje.

Da, istina je za ono što je dala ona je i nešto primila u zamjenu.

Koji bi muškarac pristao na to, da mu se dade materijalna obezbijednost i mogućnost intelektualnoga razvoja, ali da se on u zamjenu toga odreče svoga prava na svoj individualni život i na pravo da gradi kuću i obitelj. I kad bi se takav čovjek i našao vi biste rekli, i vi bi to bez iznimke rekli da je na njemu izvršena jedna okrutnost. I rekli biste: — „Pa čemu mu onda njegov

privredni rad, onda taj nema smisla, kad mu ne daje mogućnost da gradi svoju kuću? Čemu cijeli taj intelektualni razvoj, kad mu možda uzima mogućnost da uopće bude sretan.

Dužnost prema cjelini je najveća dužnost, koja postoji za čovjeka i on se toj dužnosti nikako ne može oteti. Ali pita se da li cjelina od njega smije da traži, da se odreče, i da se sasvim odreče, svoje sreće? Ima slučajeva, gdje se čovjek zbog cjeline, smije odreći svoje sreće, ima slučajeva, gdje on to dapače i mora, ali onda on to čini sam od sebe i čini zato, jer mu to nalaže njegov poziv, i dužnost, koju osjeća u sebi.

Ali cjelina nema prava, da to zahtijeva. Ona može tražiti da se čovjek odrekne lagodnoga života, da radi kakav težak posao, ali da se čovjek odrekne svoje sreće, one najprimitivnije sreće, to od čovjeka nema prava, da zahtijeva. To ni prijatelj od najboljeg prijatelja nema prava da traži, a cjelina je napokon u najboljem slučaju sastavljena, od braće, a ni brat od brata ne može da zahtijeva da se odrekne svoje sreće.

Ima slučajeva, gdje čovjek mora da se odrekne svoje sreće, ali tu on to čini jedino sam od sebe. A ta razlika između dragovoljnog i traženog čina, ta se tako često zaboravlja. I od žene društvo zapravo traži da zamijeni svoju sreću za slobodu kretanja. To se dapače uzima, kao nešto, što se samo po sebi razumije.

Jedan idealizam, koji u čovječanstvu od vremena do vremena, uvijek izbija na površinu, postavio je tvrdnju da je čovječji rad sam sebi svrha, i da se za nj dakle nema da traži nagrada. Jer tom svrhom rad se već sam po sebi nagradjuje. Pravi je rad onaj gdje čovjek radi za drugoga, za cjelinu ili za pojedinca, ili makar da radi i uza sebe, opet se i taj rad samome sebi mora nekako odnositi prema cjelini. I prema tome pojmu rad za drugoga gubi svoju etičku podlogu, ako je izvršen radi nagrade. Tu je onda povredjen idealni odnos prema cjelini. Tu bi se onda vele ti idealisti izgubila iz pojma činjenica o ljubavi prema bližnjem.

Oni dalje vele, da je nagrada nešto što je stvoreno is nužde. Pa tako i onaj čovjek, koji svoju ideju jako i iskreno ljubi naučio da svoj rad veže uz nagradu zato, jer inače kraj današnjega društvenog uređenja ne bi mogao živjeti.

Da, teoretski i u načelu to je zaista tako. Za velike ljude, za one, koji svoj rad ljube, koji se cijelim bićem odaju tome radu, i kojima je to jedini cilj za njih je to isto tako. Ali svi još nijesu došli do te ljubavi prema čovječanstvu, još se nije proveo onaj duševni razvoj, po kojemu bi i svaki pojedinac mogao da se

toliko uživi u najmanji i u najnezatniji rad, da bi mogao živjeti i ljubiti taj na oko najnezatniji posao. Jer da se tako dogodi, zato treba velika i duboka ljubav prema ljudima, i velika svjesna duša.

Takvi veliki ljudi, mogli bi i u dnevničarskom radu, u onim časovima gdje pred radnikom zijeva praznina umora, da gledaju pred sobom svoju svijest o ljubavi dužnosti prema cjelini i da budu zadovoljni da im i ne treba drugi smisao radu.

Ali oni koji toga ne vide, koji još nijesu došli do toga stepena, šta da oni vide pred sobom? Šta da sebi kažu onda, kad se izmoreni vraćaju kući, kad se tako dan za danom vraćaju primajući za to tek odmjerenu plaću u novcu, kojim namiruju potrebno za život. Šta bi ove žene sebi drugo mogle da kažu, nego to da rade da ne umru od gladi.? Skromni bi se ljudi time dođuše mogli zadovoljiti, mogli bi to primiti a da se ne bune.

Ali ni skromni se ne mogu da oduševljuju, da rade samo zato da ne budu gladni. U toj svijesti, ima uvijek nešto, što, leži kao teško breme na čovjeku, koje on teškim korakom vuče kroz svijet. A danas je tako da mnogoj ženi ne preostaje drugo, nego da sebi iza svakodnevnoga rada kaže: — „Ja moram raditi, jer inače, ne bih mogla živjeti“, i ne preostaje joj ništa drugo nego, da u sebi sakriva misao, da nema pravo na sreću.

Ima mnogo tih, koje svoj posao ne obavljaju s onim oduševljenjem, koje bi za taj rad bilo nužno; i oni ljudi, koji vele da žena ne može da zaslužuje toliko, koliko muškarac, oni to obrazlažu tako da kažu: — Žena ne radi s onim oduševljenjem, s kojim muškarac obavlja svoje zvanje, ona nema one ljubavi za rad, nema ustrajnosti, ona radi više kao stroj, mehanički, nadničarski.“

Ti, koji tako govore, oni često imaju i pravo. Ne čudite se tome, kad pogledate dublje, drugačije i ne može da bude. Koliko ima muškaraca, koji rade zato, jer ih rad oduševljava, jer im je to jedini smisao u životu? Malo ih je, dapače se i ne može reći u kojem ih je zvanju najviše, jer i u privrednom i u intelektualnom jednako ih je malo. A svi oni drugi, rade zato, jer žele da sebi sagrade dom da izdržavaju ženu i dijete, da rade za tu svoju kuću.

Kad biste vi tim ljudima rekli: — „Ne smijete da gradite kuću“ — njihov bi rad izgubio za njih svaki smisao i bio bi isto onako blijeda kao što je rad onih žena, koje ne mogu da traže potpunu nagradu za rad, koji nema potpunu vrijednost, jer mu

fali oduševljenje. U današnjim prilikama znade žena da joj taj privredni rad ne daje prava na njezinu sreću, i to moraju da budu iznimni slučajevi, gdje joj se dopušta, da gradi svoj dom, i da ima djece.

Ali to nije samo ekonomski njezin položaj, koji je prema današnjim njezinim zranjima u većini proleterski, i koji joj ne daje mogućnosti da samostalno uzgaja djecu. Nije samo to, što nije najvažniji razlog.

Cijelo je društveno uređenje takvo, da to nije moguće. I ženin razvoj nije još došao do toga stepena, pa da je ona odredila svjesno svoj položaj prema društvu, nije još rekla što hoće i što za sebe zahtijeva. Pa ipak se može reći, da privredni rad mora da gubi svaki smisao, ako joj se uzme pravo na to, da bude žena. Smisao rada za cjelinu, taj doduše ostaje, smisao za njih kao za jedinke taj se gubi.

Privredni bi rad za ženu dobio tek svoj pravi smisao, kad bi ona sebi zaista mogla da kaže, da joj je po njemu dana i sloboda i potpuna mogućnost, da svoj život živi u svim njegovim smjerovima, kao individuum i čovjek. Kad bi ona sebi mogla da kaže, da nije vezana uz slučaj hoće li naći druga, s kojim će osnovati brak, jer da i sama ima svoj rad i svoje zvanje, s kojim će odhraniti svoje dijete.

Jedino tako mogla bi ona da radi s oduševljenjem, znajući da živi potpuni život, i onda ne bi na nama ženama ležala ona užasna i teška svijest, da smo ušle u privredno zvanje zato, jer je to bila ekonomska nužda, i da radimo zato da ne umremo od bijede. I samo zato, a onaj život kao žena i jedinica, da je ovako vezan na brak.

Danas se društvo čudi tome, da ženi fali ono oduševljenje za posao, da joj fali inicijativa, i ono stvaralačko, a to tvrde često oni isti, koji vele, da čovjek, kojemu je uzeto pravo na njegov individualni život, da taj i ne može da ima inicijative. Žena se može i mora da razvije do stepena, gdje će raditi sa sviješću, da to radi za cjelinu i zato, jer mora da i tu unese u kulturu jednu svoju žicu. Znat će onda da taj rad ima jedan viši smisao, nego što je slava borba za opstanak. Ali da to uvidi, za to joj se mora dati sloboda i pravo na njezin život.

Žena za privredno zvanje može da smogne oduševljenja i da ga obavlja onako isto potpuno i valjano, kao muškarac, ako će znati, da radi i zato, a da bi mogla da ima pravo na neokrtnjen život, na materinstvo, i na to da sebi gradi kuću. Samo tako,

da se jednoj ženi sa pravom na zvanje, daje i pravo na materinstvo, samo tako može da cijelo ekonomsko oslobodjenje, zaista bude oslobodjenje. Samo tako njezina borba za zvanje može da ima uopće podlogu, na kojoj se može zamisliti njezin slobodni razvoj, kao individuuma. Jer ako bude kao dosele, ako se vanbračno dijete, bude od društva samo podnosilo, kao nešto što je palo izvan okvira onoga, što je uobičajeno i uzakonjeno, kao faktor s kojim se računa onda, kad se već ne može drukčije, dotle ženi napokon ipak ne preostaje drugo, nego da sklopi brak, ako hoće da dobije pravo na život.

Kad pogledate, koja je razlika izmedju prije i sada, vidite da se je u njezinom životu kao žene promijenilo samo to, da je prije odgajala djecu, a sad osim svega onoga, što je prije radila mora još i da privredjuje. Dakle ona ista, koju ste proglasili slobodnom, ona ako hoće da stekne pravo na život, ona mora da primi na sebe mnogo veći napor nego ga je ikad prije snosila. Da li će ona jednom u braku morati da privredjuje da li će se ekonomske prilike razviti dotle, da će društvo trebati rad svake pojedine jedinke, hoće li se dogoditi taj razvoj, koji se teoretski tvrdi, ili će možda tu nastupiti nepredvidjene prilike, jer razvoj prilika u društvu ima uvijek nepredvidivih faktora, sve se to danas ne može reći.

Ali se može reći, da tako, kako je bilo dosele, ne može više dugo da bude, jer ovakovo nastojanje, ovakav smjer ženskoga pokreta nema smisla, nema srži i nema korjena.

Za ženu je njezin položaj u privrednom životu, jedno besmisleno mučenje, za svakidani hljeb. Njezin položaj je u mnogo čemu gori nego onaj muškarca proletera. Njezin današnji položaj znači sužanjstvo za nju kao individuuma, znači bijedu u koju mora da zapadne, ako se ne desi da nadje brak, jer i vi uvidjate, da privreda bez prava na život za nju, kao ni za muškarca ne može da ima smisla.

Da, istina je dajući ženi pravo na slobodno materinstvo, društvo stoji pred neriješenim problemima. Možda ono i danas uvidja veličinu tih neriješenih problema, možda ih se žaca, i zato se od njih brani. Ali ti problemi zato postoje i danas, tek oni nijesu priznati kao problemi, prešućuju se, prekrivaju se, ne spominju se.

Istina je da su to jako veliki problemi, koji imaju svoje korjene u mnogim drugim područjima života društva uopće. U današnjoj eri, kad sve stvari dobivaju svoje značenje, tek po svo-

joj ekonomskoj važnosti, od sviju pitanja oko položaja vanbračne djece, čini se da je pitanje njihovog ekonomskog položaja ono, o kojem se još najčešće govori. Ali ono nije najteže niti najvažnije, niti za ženu niti za decu.

Nije više istina, da sva vanbračna djeca padaju na teret države i cjeline, jer akoprem ženin ekonomski položaj danas još nije onakav kakav je onaj muškarca, ona može da izdržava i sebe i dijete jer ima mnogo žena, koje danas prehranjuju i majku i braću, ima ih koje se brinu za cijelu svoju obitelj. Prije je dakle taj prigovor možda vrijedio danas više ne vrijedi.

Druga su pitanja mnogo i mnogo važnija. Istina je da žena koja privredjuje ne može da posvećuje toliko vremena odgoju djece i vrijeme, koje ona tu može da žrtvuje vrlo je ograničeno. Ali ni taj prigovor nije do kraja opravdan. Jer žena koja stoji u zvanju nema više vremena za odgoj svoje djece, bila udata ili neudata. Tek baš se na tom pitanju i vidi, kako je i ekonomsko pitanje žene riješeno samo za neudatu i samo za nju bez djeteta.

Položaj djece, kojoj majke živeći u braku privredjuju, nije bolji ni obezbijedeniji, nego je položaj one, koju odhranjuje neudata žena.

Pa ipak, danas ne dolazi nijedan političar, nijedan ekonomičar pa da traži, da se svakoj udatoj ženi omogući život, koji ju ne će prisiliti da zaradjuje. I ako bi ih i bilo, njihovi bi nazoni u današnjoj ekonomskoj bijedi, u kojoj se svijet nalazi bili neprovedivi. Ali nema razloga, da se onim, što se na jednom mjestu dozvoljava obrazlaže jedna nepravda na drugoj strani.

Ima ih, koji pitanje odgoja djece riješavaju tako, da tvrde, da će se jednom sva ta djeca radnica odgajati u skloništima i odgojilištima i da će dužnosti škole biti još mnogo veće, nego su dosad bile.

Mislim da toga nikad neće biti.

Ljudi se ne razvijaju, kao što raste cvijeće ili drveće, u velikom redu, drvo do drveta; i svima treba ista njega. Ljudima, koji se razvijaju živeći u takovom redu, s jednakom njegovom, njima u životu uvijek nešto fali. Djeca moraju da rastu negdje, gdje mogu da puste korjenje, uz nekoga uz koga mogu da prionu, bio to pojedinac, ili mala cjelina ljudi. Drugačije čovjek ne može da se razvija, a da ne bude tudjinac u svijetu? Svi zakoni oko razvoja djece govore o istinitosti te činjenice.

Religija komunizma je nedvojbeno jedan od najvećih ideala za kojima se danas ide, ali čovjek tu religiju ne će steći u sivom

odgoju jednog dječjeg skloništa. I ne će makar će u tom skloništu biti najvrstniji učitelji. Usavršavanjem gradjenja, doći će se možda dotle, da unutrašnjost tih zgrada neće više biti siva nego svjetla i sunčana. Izgraditi će se možda nauka o odgoju naći će se možda jako požrtvovni ljudi, ali odgajanje duše i čovjeka, njegovo unutarnje izgrađivanje, ono nikad ne će biti moguće u gomili. Škola će možda preuzeti nešto veće dužnosti, nego što ih danas ima, ali ni ona nikad neće moći da nadomjesti, onu osobu, koja djetetu pruža dom, pa i najbjedniji. Valjda je tu nešto duboko ugrađeno u čovjekovoj duši.

Ali neriješeno pitanje odgoja, ne može da bude razlogom, kojim bi se moglo dokazati, da je nemoguće osloboditi ženu njezinog današnjeg položaja.

Prilike stvaraju nove zakone i život se uvijek mijenja prije, a tek se kasnije mijenja zakonik. Nije istina da se prije moraju da stvore odgojilišta, da se promjene škole i da se mjenjaju zakoni. Oslobodjenje žene, koje će joj dati pravu na njezin život, ono će donijeti nove prilike, a te će prilike stvoriti nove uvjete. Nikada se dosele razvoj nije vršio protivnim redom. Žena će onda raditi kao i dosele, tek s više oduševljenja, s više svijesti o svojem radu. Ako se bude pokazalo da nekima za taj njihov položaj ne dostaje snage, onda će se već stvoriti prilike, koje će joj pomoći. Materijalno pitanje kao i ovo posljednje to su zapravo pitanja tehničke provedbe, ali ta nijesu najvažnija načelno je pitanje važnije, jer zasijeca dublje u život.

Pitate kakova će biti djeca, koja će odrasti sa sviješću, da ih majka sama odgaja, da su sama njome na svijetu, da možda i ne znaju za oca.

Ne će li ona zapravo biti puna osjećaja nepravde, koju im je društvo nanijelo, stvorivši položaj, koji dopušta, da djeca odrastu uz majku bez oca?

Zašto da to bude tako? Zašto da se tako dogodi, ako će žene svjesno i ponosno i s ljubavlju raditi i živjeti za njih? Zar će na takovoj djeci ležati veći teret, nego što leži na duši one, koja primjećuju da im se roditelji ne vesele, i da ih smetaju u tom da bi svaki mogao da podje svojim putem. Zar će ta djeca više snositi, nego što podnose ona, koja gledaju bijedu majke, koja trpi usljed života s čovjekom, koji je uz nju? Pa zašto da ta djeca napokon trpe? Ima i sad mnogo vanbračne djece, koja trpe, ali ona većinom trpe od ljudi, koji im u duši ne mogu oprostiti da su to vanbračna djeca; ali iz sebe iz svoje boli, da su

lišena oca, zar mislite da zaista od toga tako mnogo trpe? Ona ne bi trpjela više od one, koja su danas nesretna pod svim mogućim uvjetima: Iz bijede, od stradanja, od prilika roditeljske kuće, radi nejednakosti ljubavi prema ocu i prema majci, od mraka i tuge sred koje rastu.

Život te djece ipak neće biti onaj, koji nam je idealom. Pred njihovim očima nedostajati će slika harmoničnog života roditelja, koja je u odgoju čovjeka nužna da on bude potpun. Ali ne može se iz toga zaključiti, da su tu djeca preuzela nesreću, koju su prije snosile žene, koje nijesu imale prava na materinstvo. Jer tu će biti neisporedivo manja nesreća, i život bi društva postao možda ipak u jednoj svojoj tački etičniji.

U braku preuzimaju dvojica odgovornost za djecu. Kad sebi žena stekne pravo slobodnog materinstva ona će u nekim slučajevima morati da sama odgovara za njihov razvoj. Ali ni to nije dokaz, koji bi mogao da obrani danasnje prilike. Pa koliko je mnogo slučajeva gdje mati ili otac sam za sebe odgaja, gdje jedan samo preuzima odgovornost, bilo s kojega razloga. Pa zar bi se moglo reći, da u tim slučajevima žive djeca, koja nisu dorasla životu, kojoj odgoj ne dostaje, koja su odviše nesretna a da bi se njihov život mogao opravdati?

Da, ima mnogo žena, koje su još na jednom stepenu niskog duševnog razvoja i ima mnogo manje muškaraca na tom istom stepenu. Ali sve one najnerazvijenije nose u sebi ugradjenu u podsvijest jednu izvjesnu etiku, koja im uvijek pokazuje put, i onda kad one zapravo ne znadu kud idu.

Ta etika daje i najnerazvijenijoj smjernicu za sve što radi.

Nije istina, da će djeca tih nerazvijenih matera koje će same nositi svu odgovornost, propasti. Čuvat će ih ono, što ih je i do-sele čuvalo. U suštini tu neće nastati nove mogućnosti samo će vanjski oblici biti novi. Zar je danas premalo slučajeva gdje su žene nerazvijene duhom, gdje njihov životni položaj donosi mnogo opasnosti djeci, pa ipak ona rastu i ne stradaju i postaju vrijedni članovi društva.

Dolaze još neki i pitaju, strašeći se jedne mogućnosti. Oni vele: — „Ako dajete ženi pravo na slobodno materinstvo, nastati će jedna pojava, koja zapravo ponižava.“ To da oni vele da se tu događa nešto što ponižuje, to je vrlo zanimljivo. Možda bi u tom slučaju vele ti ljudi moglo da se desi, da bi bilo mnogo braće, koja bi to bila samo po majci. Tko može da preuzme jamstvo, da ova ne bi izgubila onaj sveti osjećaj djetinje ljubavi i da se neće

nešto izgubiti u njima. Vele, da za tu djecu ne bi postojala ni bratska ljubav ni ljubav prema majci kako ih mi danas poznajemo. Ti isti koji tako pitaju oni pitaju i kakvi će biti ljudi, kod kojih se bude našao ovakav pojam o ljubavi.

Ti isti, koji tako pitaju oni govore dakle o poniženju.

To je vrlo zanimljivo, jer kad potražite razlog zašto govore o poniženju, vidite, da njih ne vode predrasude lične ili društvene, nego da ih vodi neki ugrađeni primitivni osjećaj. Čovjek i onaj najprimitivniji, koji sebi svoje tvrdnje nikada ne dokazuje, on osjeća da tu ima nešto ponizujuće u tome kad su braća samo braća po majci.

Zašto je to tako to ni oni koji sebi svaki osjećaj nastoje da rastumače, ne znadu da kažu. Valjda je tu isto neka elementarna etika, koja je ugrađena jednako u muškarca kao u žene. I mislim da nema muškarca, kojega ne bi tištilo nejednako poreklo njegove djece, ma da i često ne zna zašto. A žena to osjeća još mnogo jače. Ona može da jednako ljubi djecu nejednakoga porijekla, ali ona trpi pod takovim okolnostima. Kod nje je to nezadovoljstvo mnogo jače nego kod muškarca. I opet se sve to ne da dokazati stidom ili strahom nad povrijedjenim zakonima koje društvo nalaže, jer ona trpi i ondje, gdje za to porijetlo nitko i nezna.

Onima koji pitaju o tome za njih ima samo jedan odgovor. Treba im reći: „Gledajte koliko je neudatih žena, gledajte napokon koliko ih je uopće kojima djeca nisu zaista braća. Vidjet će te da ih je zapravo vrlo malo. „Već ta jedina činjenica govori o izlišnosti straha.

Žena u svojoj individualnosti još nije osvještana, ali ona živi svoju etiku, ona živi načela svoje prirode makar joj nisu svjesna. A njezina priroda i cijelo njezino biće gradjeni su tako, da svoju sreću nalazi u ljubavi prema jednome čovjeku.

Pitate li udovice, koje se ponovno udaju, zašto tako često ne žele djecu iz drugoga braka, one će vam odgovoriti, da ne žele, jer ne će da imaju djecu od dvaju ljudi.

Muškarac je na jednom stepenu svojega razvoja i razvoja društva izgradio pojam slobodne ljubavi, izgradio je donekle i njezine oblike i njezine zakone. Žena će na jednom stepenu svojega. Žena će na jednom stepenu svojega razvoja, i razvoja društvenih prilika izgraditi pojam i oblike slobodnoga materinstva, i stvoriti će sebi mogućnosti za nj, jer ona leži na putu njezinog duševnoga osvješćivanja, njezine potpune emancipacije. Ali oblici

slobodnoga materinstva sasvim su drugačiji od oblika slobodne ljubavi, ženina je ljubav vezana uz njezino biće.

Ženina ljubav čeka jednog jedinog čovjeka, kojemu će onda pripadati i njezina djeca. Ima slučajeva, gdje žena ljubi i luta i djeca su joj različitoga porijekla. Ali tih je zapravo malo i kad gledate njihov život one nisu sretnе. Ali ima na drugoj strani mnogo i mnogo žena, koje poslije muževe smrti ili poslije smrti čovjeka, kojega su ljubile ne sklapaju novi brak, nego žive uz svoju djecu i posvećuju im cijeli svoj život. A onima, koji ih pitaju govore: „Činimo to zato, jer se ne možemo pomiriti s pomišlju, da imamo djecu različitih otaca, jer bismo to napokon osjećale kao poniženje. Ali ovo što činimo nije nipošto odricanje; mi drugačije ne možemo.“

I ove žive onaj neizraženi besvijesni moral svojega bića, ljubav prema jednome jedinome čovjeku. Žive ma da ih društvo na to ne obavezuje, čine to dragovoljno i nijedna ih predrasuda na to ne obavezuje.

Čudnovato je tek, da ljudi kraj tih činjenica, kraj toga da se žene opiru da stvaraju djecu nejednakoga porekla, da ljudi kraj toga tako ravnodušno prolaze, da se ne pitaju za razlog, da sve to ne zapažaju.

Pa kad se sve to pogleda, mora se pitati, zar se zaista dade opravdati to, da je žena stičući ekonomsku neodvisnost morala da dade u zamjenu pravo na svoj život.

(Nastaviće se)

Klara Dajčova

БЕЛЕШКЕ

Годишња Скупштина наставница средњих и стручних школа. — У недељу 1. фебруара 1925. г. одржана је IV редовна годишња Скупштина наставница средњих и стручних школа пред врло мало окупљених чланова. Као гости били су делегати Организације учитељица осн. школе и Ж. Савеза, Женског Покрета, али од чланица наставница био је врло мали број да се по томе види са колико тешкоћа има ово друштво да се бори кад треба да савлађује индомицију и самих оснивача.

Прочитан је извештај из кога се види да је Управа имала тешкоћа на свима странама јер су јој највећи противници били

саме колеге професори који су као представници Мин. Просвете успели да свуда омету рад Управе запостављајући и изолујући чланове удружења у свима важним моментима.

Управа се трудила да изради годишње осуство за две чланице, али је то врло тешко ишло, пошто су баш професори као инспектори били противни тим осуствима. И опет се налази молба Управе у Министарству и како ће се свршити има да се види. У питању укидања жен. рада у жен. школама Управа се није сложила са наредбом министарства и протествовала је наводећи разлоге за то шта значи оставити женску децу без основног знања рада. Министарство је упорно остало при својем и ако је и Женски Савез протествовао против тога. Највише је Управу Удружења интересовало питање постављења жена за директоре средњих женских школа и за то су ишли делегати министру, али је све остало по старом пошто је врло тешко борити се против људи који позицију директорства сматрају као згодан положај и неће лако допустити да се она да и женама. Зато је остало као најхитније да се развије жива пропаганда код људи од којих зависи судбина средњешколског закона да се у закон унесе параграф по коме директор пуне женске гимназије може бити и жена. Кад будемо имале ослонац у закону наћи ће се ваљда нека наставница чији ће се рад признати, па ће јој се дати директорство пошто до сад људи сматрају да од нас оволиких нема кандидата. До душе и нема пошто ми не припадамо политичким партијама, а да смо у партијама било би нас врло „заслужних“ као и људи.

Остали рад Управе био је на осталим унутарњим стварима. Организовао се један учитељски концерат који би изводили саме наставнице које се баве уметношћу да се њима покаже да наставнице имају и своју вишу уметност сем обичног предавања деци и испитивања. Остало је због тешкоћа да овај концерат буде у марту и њега има нова Управа да изведе.

Низ конференција није се могао извести због неодзивања публике, пошто ни саме наставнице на такве конференције не долазе.

Стара је управа била принуђена да поднесе колективну оставку због тога што није имала одзива ни код самих својих чланова за моралну потпору и изабрано је дванаест чланова који имају да конституишу Управу Удружења за 1825—26. год.

О Женској Малој Антанши. — У „The Christian science Monitor-у“ од 19. децембра 1924. год. Бр. 21. који излази у Бостону, објављено је следеће:

Београд 1. децембра (специјалан допис). — Конгрес Женске Мале Антанте одржан пре кратког времена у Београду, представља важан догађај у Феминистичком Покрету.

Лаганим али сигурним корацима феминисткиње у Југославији иду напред. Свака година види по коју манифестацију, која доказује да се редови просвећених жена, у овој земљи, врло брзо попуњавају.

Ове године први пут је одржан у Београду међународни састанак феминистичких друштава.

На дневном реду су била три главна питања:

Методи за заинтересовање жена о значају грађанских права и дужности, питање незаконитог детета, и међународна питања која се тичу држава Женске Мале Антанте.

Чланице Женске Мале Антанте сагласиле су се да њихова борба за права жена, треба да буде оштра и енергична, али у исто време умерена и избегавајући све што би могло довести до јавних нереда.

Седница на којој су се решавала политичка питања била је тајна и у колико се је могло сазнати све су се сложиле да Мала Женска Антанта треба да буде задахнута идеалом пацифизма.

Начелно нема довољно јаких разлога за оружани сукоб између суседних држава и тежи се ка прикупљању жена свију народа источне Европе у што јачој заједници у колико то буде могуће према политичкој ситуацији.

Само са потпуним споразумом народа моћи ће се појмити да њихов заједнички спас лежи у општем миру, који је пут ка људском напретку.

Овај Женски Конгрес био је најјаче убеђен да ће међународни односи бити много стабилнији, кад у парламентима свију држава буде био знатан број женских представника.

Пољске и Чехословачке жене већ су могле да утичу на своје парламенте, а и у другим државама, у којима још нису добиле право гласа, њихово мишљење може се јавно осетити.

Превела Анђа Н. Христић. D

О Конгресу Жена у Београду. — Конгрес жена, одржан пре кратког времена у Београду, био је дивна манифестација модерне жене и њених аспирација.

Далеко би ми одвело, ако бих зашла у све појединости и

основне проблеме, који су се на конгресу расправљали, као што су они о ванбрачној деци. Нека ми је ипак допуштено да овом свршеном чину учиним извесне напомене, које су ми сугерирание.

Да бисмо добили јасну слику о стању ствари, у првом реду треба да потражимо узроке. Ја верујем да би се зло утаманило у корену, ако не будемо расле као девојке које би се занимале површним пословима, ако се не будемо начиниле лутке на жици, него мисаона и осећајна бића, жене у интересу добра и тако убризгамо појам о вредности и лепоти жене. Од синова наших да не стварамо аутоматске лутке, него часне и поштене људе, да умеју свакад дати одговора о својим делима. Ако би смо тако однеговале своју децу, злу би се брзо стало на пут.

Ако бисмо нашле праве разлоге који ће нашој деци прирасти за срце, ако бисмо се потрудиле да испитамо душу наше деце, онда би проблем ванбрачне деце отпао сам по себи. А ко треба данас да учи децу? Да ли жене доведене под терет и сувише велики за њихове моћи, или оне, које лете од једног задовољства на друго? Да ли оцеви који проводе време по клубовима, или они, које рад приморава и убија? Ко да им буде пример? Ко да води бригу о нежној дечјој души? Јест — говори се о крупним стварима. Говори се, говори се свуда. И са трибина жена и у парламентима мужева, говори се без престанка. А деца баш у ово доба базају по улицама гладна и одрпана, а недорасле девојке продају своје тело за... луксузне крпетине.

Дивни су, јединствено су красни и похвални сви закључци, али је и сувише далек пут до форума конзеквенце, а још је дужи пут до потпуног реализовања. Зато не тражимо само кључ којим ће нам се отворити пут к срцу и души људи на државном крмилу, него потражимо онај кључ који ће нам отворити срца наших сапатница и душу народну. Не управимо погледе у предалеку будућност, него захтевајмо да се развије плодна активност у нашој непосредној близини, — радимо толико, колико нам снаге допуштају, помажимо и чинимо добра.

И управо ми жене, које је природа надахнула са више осећања од осталих наших сапатница, још одређеније ми жене с универзитетским и социјалним знањем позване смо у првом реду, да кротко и с љубављу отклањамо терете с нашега пута. А да би се могла развити толика активност, не треба да губимо време са спољашњим светом, него чувајмо досадашњу базу: *породицу*. Породица и кућа нека буде полазна тачка за културну жену и заиста модерну. И феминисткиње нека не забораве да породица

пружа најмоћније оружје помоћу којег ће оне добити своја права. Ту само од мајки зависи васпитање деце. *Од мајака зависе чистише генерације.*

Г-ђа *Каншакузен* приликом отварања конгреса у своме говору дотакла је једну страну овога питања, развијајући је јединствено јасно и одређено, рекавши: наша организација гони ка консолидовање породице, ка њеном сједињавању, а никако ка њеном уништавању. Циљ наш јесте да још више учврстимо преимућства којима се данас поноси жена као мати и заштитник својега порода и своје породице.

Овај говор г-ђе *Каншакузен* требало би записати златним словима у историји женског покрета. Ове речи требале би да постану девиза феминизма. Да, поштована госпођа је својим инстинктом осетила да и еманципована жена треба да остане весталка свога огњишта и породице. Зато нека циљ покрету буде: *од породице за породицу**).

Dr. Wladislava Polith

Превео Дим.

75 Letnica Ellen Key-jeve. 11. decembra 1924. je dovršila švedska pisateljica Ellen Key-jeva 75. leto svoje starosti. Izmed živećih ženskih pisateljic je gotovo ona izmed vseh najbolj znana po vsem svetu. V svojih spisih razkriva z velikim pogumom vso lažnivo kulturo današnje družbe, neusmiljeno biča metode tako domače kakor šolske vzgoje in strastno zagovarja svoboden razvoj otrokove individualnosti. V mnogih svojih spisih se bavi tudi s feminističnim vprašanjem in na podlagi trdih, neovrgljivih statističnih podatkov pokazuje, kako strahotno se zlorablja v današnji kapitalistični družbi ženina sila. Ellen Key-jeva spada tudi v krog novodobnih pacifistov in je ravno svoje zadnje delo „Vsezmagovalec“, ki je izšlo na jesen l. 1924. posvetila ideji trajnega miru in bodoči nositeljici te ideje-mladini. Od mladine, ki „ima pogum in ogenj, da krči z osebnimi žrtvami pot bodočemu mirovnemu kraljestvu“, pričakuje, da bo oznanjevalka“ nove religije, katere veroispoved in psalme smo čuli iz strelskih jarkov in zaporov“ in le ta nova religija bo prinesla trajen, večni mir.

Karakteristično za vse spise Ellen Key-jeve je, da pokazujejo izredno velik pogum povedati vselej in vsakomur čisto resnico, in da s strastjo fanatičnega spoznavalca oznanjajo ideje, ki so z obče veljavnimi in oboževanimi tradicijonelnimi nazori o družabni ureditvi, vzgoji, razmerju med možem in ženo dostokrat v

*) Овај је чланак изашао у румунском листу: *Dimineata* од 25 новембра ове год.

najostrejšem nasprotstvu. Pogum, povedati resnico-to je njena največja vrlina in vsled tega so učinkovali njeni spisi v hinavski, plitki družbi sedanjosti kot revolucionaren čin. А. Š.

Женско право гласа у Француској. — Француски посланик, социјалиста Фонтаније поднео је парламенту законски предлог да се женама да активно и пасивно право гласа за општинске и кантоналне изборе за 1925.

Жена — професор анатомије. — На Универзитету у Лондону именована је за редовног професора Dr. Mary Lucas Keene. То је прва жена професор анатомије.

Мане и нега коже и косе. — Познати наш специјалиста за кожне и венеричне болести, г. Д-р Лука Ристић у Београду издао је ових дана једно своје ново научно дело о косметици.

Ова књига са 160 страна и 35 слика код нас је потпуна новина. Хигијену коже и косе како је у њој изложена морали би да знају сви родитељи и сви васпитачи деце, да би престали већ једном да негују ове делове тела по предањима пуних предрасуда, од којих су нека и врло штетна. Врло су интересантни написи о спадању косе, бубуљицама и перути, њихово постојање и лечење. Не мање су важни и други одељци као црвена кожа, прозеби, знојење, боре, пеге, младежи, пудери и крем, вода, сапун, мирис и др. Књига је написана стручно јасно па ће бесумње врло добро доћи и лекарима и медицинарима, као и сваком ко се интересује за праву негу коже и косе. Може се добити код главнога продавца: Књижара С. Б. Цвијановића у Београду Кнез Михајлова 16., и у свакој бољој књижари.

Цена је књизи 40 динара (са поштарином 43 динара).

Е В А Д Н А

„Нека ме Небо сачува од тога! Мила теткице, овог пута ти ме ниси разумела. Ја нисам била љубоморна због њега, већ због тебе. Тај дебели принц није мени ништа, док ти, врло много“.

При овим речима, лице г-ђе Ортон Бег се развукло мало у осмејак; али је она и даље, неколико тренутака пошто је Евадна изговорила те речи, ћутећи продужила да гледа у ватру, не показујући никакав видљив знак да их је чула.

„Не знам, да ли је добро да ти седиш тако дуго у вече, изгледа ми да грешим што ти у томе повлађујем“ рече јој најзад она. „Леди Аделина мало час ме је упитала, ко то овде ревносно гори лампу после поноћи“.

„Леди Аделина сама мора да леже врло доцкан, кад је то могла да примети. Ови дивни близанци јој сигурно не дају мира. Волела бих, да их она сасвим мени повери док је код нас. То би била велика олакшица и мени тако једна пријатна дужност!“

„То би била права напаст“, рече г-ђа Ортон Бег. „Ти си једно храбро створење Евадна, ја се већ не бих усудила“.

„Ох, ја уживам с њима“ одговорила је Евадна. И сад их познајем доста добро да им увек доскочим“.

„Кад сам рекла Леди Аделини да су ово твоје собе“, продужила је њена тетка раније започети разговор она спомену реч нешто о девојци са бојом и врлином једног крина, која је имала собу на врх једне куле окренуте истоку. Та млада девојка је све време проводила у тој кули са погледом упртим на штит и грб замка Ланцелота“.

„Веома неумесно“ рече Евадна. „Моја кула гледа на југ и на запад, хвала Богу“.

„И нигде никаквог трага од Ланцелота“ додала је њена тетка испитивачки.

„Данашње младе девојке се не заносе штитовима и грбовима“

„Не, одобравала јој је тетка, бацајући поглед на отворену књигу на столу“ Оне су их замениле „Бележником“ пуним разних размишљања, по свој прилици“.

„Говориш као да ти то није право теткице? Зар није боље мислити и бити срећан но умирати од чежње за неким осећајем?“

„Ја опет не мислим да је боље угушивати сваки осећај. Живот без осећаја је тако наг.“

„Али како мени изгледа осећаји те врсте нису трајни и ни коме од користи већ само једна огромна несрећа за саму девојку: Она умире млада остављајући својим пријатељима у аманет један доживотан бол и огорченост. Налазим да је слаба утеха постати јунакињом какве песме или сенке по тако једну скупу цену. Признаћеш теткице да је ипак боље угушити осећаје, који су бесмислени или опасни?“

Г-ђа Ортон Бег се загонетно смешила гледајући у ватру.

„Али песма или слика могу бити од извесне добре стране по цело човечанство“ приметила је она после краћег времена.

„Хм“ учинила је Евадна.

„Ти сумњаш?“

„Видиш теткице, то се може двојако узети. Кад први пут наиђеш на песму или слику у којој се износи тај осећај који је убио једну младу девојку и који уметник узноси до једне необичне висине осећаш у себи неку нарочиту топлину и уображаваш да би и сама желела да пођеш тим примером као да би тиме стекла једну велику заслугу. — Али кад боље размислиш, видиш да у ствари нема ничега веома племенитог у тој безнадежној страсти наспрам једног старијег човека (ма какав великан он био!) чије је време прошло. Врло глупо, чак кад би та љубав нашла и одзива. Илина би боље учинила да се удала за човека њених година и учинила срећним и себе и њега. Тако би могла у своје време да постигне које добро дело и сигурно би избегла да нам да овако рђав пример. Сматрам да је грех нездраве осећаје правити примамљивим.“

„Значи да Ланцелот не очајава?“

„Не“ рекла је Евадна уозбиљивши се. Мени се краљ више допада.“

„Онда! Он је племенитији и идеалнији.“

„Не баш једино стога“ одговорила је Евадна“ пре што је он био здравији.“

„Драго моје дете да ли ти то говориш у буквалном смислу?“

„Јесте теткице!“

„Благи Боже!“ г-ђа Ортон Бег тихо је узвикнула. „Времена су се променила.“

„Да ми данас више значо“ Евадна јој је мирно одговорила

„Ти сасвим испуњујеш обећања која су се могла наслутити у твоје детињству, Евадна“ наставила је њена тетка после једне мале почивке. „Сећам се да сам вам свој деци причала једном некакву бајку чијег се наслова више не опомињем. Знам да се у њој наводи наше чувено. — „Једног јутра, ах врло рано, и ти си ме одмах прекинула доказујући да су ти стихови врло извештачени, одговор голубичин на шевином певању „дај нам славу“ „у место „дај нам мира“ требало је да буде дај нам гране „тврдећи да је то природније и појмљивије.“

„Мора да сам тада била права „мала уображена будала“, рече Евадна смејући се. Али теткице не може бити мира тамо где нема свега у изобиљу. И заиста још увек претпостављам да будем један трезвени реалиста пре но један будаласти идеалиста.

Ти си мало час хтела рећи да ме сматраш за сувише великог утилитаристу, јели?

„Мислим само, да си у опасности то да постанеш.“

„Утилитаризам јесте по Бенетовом схваћању најсигурнија основа правој срећи, није ли тако?

„Јесте, срећи обичног људског појма“ одговорила јој је тетка.

„Не знам чега има опасног у самој теорији! Али разуме се те ствари никад у животу нисам примењивала, зато их ближе и не знам. Једно само осећам, да је потребно имати за ослонац један сигуран, отпоран темељ, подигнут из стварних добитака и стварне користи па тек онда се моћи надати успешном остварењу једног идеалног савршенства.

„Изгледаш ми необично будна вечерас, Евадна,“ г-ђа Ортон Бег прихвати „ово је први пут да од тебе чујем твоје особењачке погледе.“

„Ал, ја сам нека врста совуљаге, нема сумње, теткице“ одговорила је Евадна бранећи се. „Видиш, имајући још из малена лично своју собу, било је за мене увек од велике добити. Могла сам у вече на миру да мислим и читам колико ми се хтелo, у томе и јесте прави живот, зар не теткице! Ја, по правилу, не водем много да разговарам. волеш ли ти? Мени се више допада да слушам и мотрим друге. Али се ја увек разбудим у ово доба ноћи и осећам како бих могла бити врло брбљива, сад кад сви други спавају. Али теткице, молим те немој да се служиш тако једним горопадним изразом као „особењачки погледи“ о ма чему што будем казала, преклињем те. „Погледи“ увек наилазе на рђав пријем и особењаштво, макар то било и особењачко савршенство, издваја те, сасвим те усамљује, а ја се тога толико грозим. Страшно је бити лишен наклоности својих ближњих, и осуђен да те они са неповерењем посматрају. За мене никаква утеха не би била кад би ми тада ко рекао да немање љубави јесте доказ уске природе и да је неповерење неизбежна последица незнања и ограничености. Ја не желим да презирем своје ближње. Пре бих се решила да заједно с њима делим њихово незнање и уображеност, и да се осећам чланом неке заједнице па да живим потпуно усамљена макар и на веома високој умној надмоћности. Прво би ме мислим занимало; друго би изазивало бол јачи но што сам у стању поднети.

Г-ђи Ортон-Бег се у тренутку стеже срце од страха за будућност своје нећакe, али га се она брзо ослободи.

„И ја мислим да ти је слобода коју си уживала у овим твојим собама била од велике користи“, рече она. „То те је начинило теоретичарком. Али временом ћеш све то изгубити. За сада, мораш имати на уму, да у тим стварима ми имамо мали избор. Ми се рађамо са вишим или нижим способностима и морамо их искоришћавати онакве какве су, да бисмо постале просте куварице или грофице или нека виша бића, зависи од случаја. Али сваки у својој струци, ма каква она била, наилази увек на много другова, мислим на тице истог перја“. Према томе није потребно да страхујеш да ћеш икад бити усамљена.

„Ти сад мислиш на обичне способности, теткице. Ја сам мислила о изузетним. Али чак и обичне способности нас спутавају. Тице истог перја би се стицале у гомилу и заједно летеле кад би могле али разуме се то им увек не испада за руком. Или узми да знаш нешто више но други и да си принуђена да се дружиш са бићима, на најнижем ступњу образовања, шта онда?“

„Буди им краљица.“

„Што би значило, сем ако ниси у исти мах и краљица њихових срдаца, бити заиста предмет зависти и мржње, и то нас води натраг тачки од које смо и пошли“.

„Евадна, ти говориш као каква књига; хајд' у кревет!“, рече госпођа Ортон Бег смејући се.

„Ти си ме навела на овај разговор“, брзо додаде Евадна, „и осећам потребу, да те запитам, са мојим искреним поштовањем, шта је то с тобом вечерас? Мора бити принц?“

„Јесте, мора бити принц!“ одговорила је г-ђа Ортон Бег, дижући своју узану белу руку да прикрије зевање“. И мора бити лаку ноћ у исти мах, или пре добро јутро! Погледај на часовник. Скоро је три.

ГЛАВА VIII

Идућег јутра сви су гости оставили Фрајлингџ и живот у тој вили отпочео је старим током. Евадна и њен отац су шетали, јахали и разговарали као и обично, он одушевљујући се тутњавом, ломњавом и фином мелодијом својим укусно склопљених реченица она исто тако, под утиском тутњаве и ломњаве. Али после свршеног разговора из кога би он увек одлазио као какав сјајни победиоц, она би покупила остатке осакаћених аргумената проучила би их на тенане и у десет случајева девет би нашла да су право благо кварци који је њен отац ногама згњечио, неспазивши масу ситних знатних зрнаца, која је тај камен у себи скри-

вао, већ остављајући да их она сама пронађе и с одушевљењем дода својој приватној збирци. На тај начин, црпела је она од њега огромна богатства за своје минерале и обоје су били задовољни; он с тога што је био сигуран да једино благодарећи њему, она је постала једна скроз паметна девојка, „слободна од сваке модерне бесмислице,“ и она будући његова кћи није могла сасвим да избегне слабост душевне кратковидости од које је он патио, и редовно би запазила само оно, што је ишчекивала и желела да види код оних које је волела. Човек неправичан и тесногруд био би за њу један сасвим стран човек, који полаже на спољашност, много се креће у друштва и који је услед тога постао теоретичан, неодређен и површан, али никад драги, обожавани тата у кући.

Од шест девојчица, Евадна је била најстарија у породици, мати је била свима њима подједнако задовољна, али се ипак највише поносила Евадном, која је по њеном схваћању одговарала до ситница идеалу, који се од једне младе девојке ишчекује. „То мило дете“, писала је она Леди Аделини, је све, и више но што смо се ми и смели надати да ће нам бити. Уверавам Вас, да ми она ни тренутка није задавала никакве бриге, изузимајући бриге због здравља и среће, коју свака мати мора да осети. Васпитавала сам је са највећом пажњом, и отац њен се, могу рећи, сав посветио дужности да њен ум упути на прав пут, у исто време помажући ми свесрдно у осталим стварима. Она говори француски и немачки добро, зна мало и талијански. Могу рећи да она има нарочиту способност за језике. Не црта, али је врло добар музичар и још увек узима часове из клавира, желећи да се што више усаврши, воле да пева и има веома пријатан глас. Али што је још најбоље од свега тога и сигурна сам да ће те се и Ви сложити са мном, то је, да у њој примећујем, дубоку религиозну наклоност. Она је стварно побожна и њено цело понашање одаје дивно и ретко страхопоштовање у цркви и наспрам нас, њених родитеља, и за све који су старији и искуснији од ње. Она је сама врло разборита, тако ми кажу, јер ја, разуме се, о томе не могу да судим. Ја само знам, да је она савршено чедна и да сам срећна и задовољна кад помислим, да она у осамнајстој години незна ништа о свету и његовој покварености, и тако има у себи све услове да постане једног дана одлична супруга, страхујем само да њен суђени не дође сувише рано по њу, мени тако тешко пада помисао да се морам са њом растати.

Изгледа ми да она није савим као друге девојке њених го-

дина у понеким стварима, на пр. њен први излазак из друштва. Сећам се да сам ја била врло збуњена и узбуђена данима пре но што су ме извели а већ на сам дан, била сам пола изван себе; док Евадна није показивала никакве знаке узбуђења. Никад нисам видела никог тако увек подједнако расположеног као што је то Евадна, и заиста, изгледа ништа није у стању да усколеба њено дивно спокојство, такве нарави су скоро изазивајуће! Кад смо се са њене прве забаве враћале кући, она је све време ћутала и била би у стању да не направи ни једну једину примедбу, да ја прва нисам почела разговор. „Зар није било дивно вечерас!“ рекла сам јој најзад. „Јесте“ одговорила је она, као сумњајући, а мало после додала је „Mais il y a des longueurs!“ ал мама, читаве сате смо провели по ходницима у којима се са свих страна осећала промаја и пола обучени, дрхтећи од зиме; и оно гурање и тискање, и пуно несимпатичних лица; сви су имали такве неке јадне изразе који су јасно одавали умор и нелагодност од које су страшно патили. Ја то зovem право мучење и не мислим више да посетим какав други салон. Моја душа жуди у овом тренутку само за једном пристојном хаљином и шољом топлог чаја. „И то је све што сам икад од ње чула што се прсвода тиче. Зар није врло чудновато да једна млада девојка може имати такве погледе! Разуме се да она у неколико има право, врло се много пати од зиме и умора, и што нема чим човек да се освежи; али никад о тим стварима нисам мислила, кад сам ја била девојка. Да ли сте Ви? Мени је главно било да изгледам што могу боље и све моје мисли су биле само тим занете“.

Молим Вас опростите, моме причању данас нема краја. Увек имам толико много да кажем Вама, али за сада доста. Не заборавите да ми пишете о себи и Вашој дивној деци. Како је Мг. Немилти Уелс? — хоћу још само да Вас потсетим да при Вашем повратку кући морате и ове године као и обично доћи к нама, ви сви заједно с близанцима. Ми вас са нестрпљењем ишчекујемо и надамо се да ћете у идућем писму моћи одредити дан Вашег доласка. Увек, драга Аделина, Ваша пријатељица, која Вас воле

Елизабеша Фрајлингсј.

(Наставиће се)

Преводи с енглеског
Леко Аџемовић,

Сара Гранд

ПРЕРАЂУЈТЕ **СТАРИ НАКИТ**

У НАЈМОДЕРНИЈЕ ПАРИСКЕ ФАЗОНЕ
У НОВО ОТВОРЕНОЈ РАДЊИ

Станислава Огњановића

КРАЉА МИЛАНА 81

ВЕЛИКИ ИЗБОР ЦРТЕЖА ЗА НАКИТ
СТОЈИ СВАКОЈ МУШТЕРИЈИ НА
РАСПЛОЖЕЊЕ

1—6

ПРОЛЕТЊЕ ШЕШИРЕ

Овим извештавам своје пошто-
ване муштерије да сам добила ве-
лики избор пролетњих шешира

ФЛОРА ДВОРНИКОВИЋ

МОДИСКИЊА

КНЕЗ МИХАИЛОВА 13

1—1

ВАША УСТА

Добију рђав изглед од нечистих и потамнелих зуба. Рђав задах уста одбија иначе можда симпатичне особе. Обадвоје се одстрањује одмах на потпуно нешкодљив начин помоћу познате пасте за зубе „ЛЕКОСАН“.

„ЛЕКОСАН“ добија се у свим дрогеријама апотекама и бољим радњама.

„ЛЕКОСАН“ Београд

Владетина улица број 29

Телефон 10—82

ПОМОДНО ГАЛАНТЕРИСКА ТРГОВИНА

Милорад В. Николић

Београд

Кнез Михајлова улица бр. 3.

Препоручује своје увек укусно снабдевано стовариште:

Женског рубља, Чарапа, Мидера, Цепних Марамица, Парфимерије, Кишо и Сунцобрана и свих осталих галантериских аршикала.

ЦЕНЕ СОЛИДНЕ И УТВРЂЕНЕ

МЕД

првокласни, са сопственог пчеланика шаље на доплату у кантама од 3, 5, 15 и 20 кг. по цени 25 дин. од 1 кг. Кантице и поштарина на терет поручиоца. Горња цена меда важи до марта.

ЗАБЛАЋЕ
ЧАЧАК

М. Глигоријевић,
учитељ.

СТОЈИСИЉЕВИЋ и КОМП.

Јувелири и Сајџије

Београд — Belgrad

STOJISILJEVITS & COMP.

Juveliere & Uhrmacher

— **КНЕЗ МИХАЈЛОВА 6** —

ОМЕГА сат

ВЕЛИКИ ИЗБОР

Француске парфимерије, пудера,
сапуна и друга средства за него-
вање коже и лица.

ПРЕПОРУЧУЈЕ РАДЊА

МИЛОВАНОВИЋА и ЛОТИЋА

Кнез Михајлова 39

Телефон 11—37

НОВО ОТВОРЕНА МОДИСТЕРАЈ РАДЊА

МИЛАН ЦАКИЋ

ПОЕНКАРОВА 14

Модерних и Јевтених шешира

1—2

ОБУЋА ЧАРАПА КОШУЉА

И ОСТАЛЕ ГАЛАНТЕРИЈСКЕ РОБЕ

ПРЕПОРУЧУЈЕ ПОЗНАТА РАДЊА

БРАЋЕ СТАНКОВИЋ.

БЕОГРАД

ТЕРАЗИЈЕ 12.

ЗА НАСТУПАЈУЋЕ ПРАЗНИКЕ

ЗА НАСТУПАЈУЋЕ ПРАЗНИКЕ

ЈУВЕЛИРСКА РАДЊА
КОСТЕ З. ПОПОВИЋА

::: КНЕЗ МИХАИЛОВА Бр. 22. :::

Има велико стовариште сваковр-
снога накита, кина сребра часов-
ника и т. д.

ЦЕНЕ БЕЗ КОНКУРЕНЦИЈЕ

АТЕЉЕ ЗА ЗЛАТАРСКИ, ЧАСОВНИЧАРСКИ

::: ::: И ГРАВЕРСКИ ПОСАО. ::: :::

КРАЉ. СРП.

ДВОР. ЈОРГАНЦИЈА

ЛАЗАР М. МАТИЋ

БЕОГРАД ПОЕНКАРОВА 20.

Велико стовариште јоргана и
осталог спаваћег прибора.

Телефон: 32-65.

„НОВИ ЗДРАВЉАК“, Дворска 3.

∴ ∴ ПРИРОДНИ ЧИСТИ ∴ ∴

МЕД И МЛЕКО

УЗ УВЕК СВЕЖЕ И ПРИЗНАТО НЕНАДМАШНЕ
МЛЕЧНЕ ПРОИЗВОДЕ:

**МАСЛО, ЈОГУРТ, КЕФИР, СИР, СЛАТКУ И КИСЕЛУ
ПОВЛАКУ** (ОБЕРСТ, МИЛЕРАМ),

СУ НАЈЗДРАВИЈИ И НАЈДЕЛИКАТЕСНИЈИ

Доручак, ужина и вечера

ВАН РАДЊЕ ЗНАТАН ПОПУСТ У ЦЕНИ

Модерни млекарник, ул. Краља Милана 75

∴ ∴ **Д. ОБРАДОВИЋА, дипл. агронома.** ∴ ∴

КАФАНА ПОСЛАСТИЧАРНИЦА

И

БИФЕ

„АКАДЕМИЈА“

У

ПАЛАТИ АКАДЕМИЈЕ НАУКА

ПОКЛОНА ЗА МЛАДЕНЦЕ

КУТИЈЕ ЗА

ЦИГАРЕТЕ
У ЗЛАТУ,

СРЕБРУ И
ЕМАИЛУ

ЗА

ДАМЕ

И

ГОСПОДУ.

ОГРЛИЦЕ ОД

ПРАВОГ
И
ТЕКЛЯ

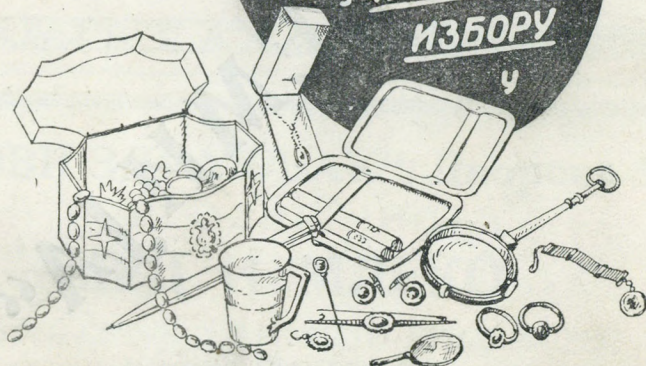
БИСЕРЯ

НАКИТА

У ПЛАТИНИ,
ЗЛАТУ
И СРЕБРУ

СА БРИЛЈАНТИМА,
ДИЈАМАНТИМА
И ДРУГИМ КАМЕНИМА

ДОБИТЕ
У НАЈВЕЋЕМ
ИЗБОРУ

ЈУВЕЛИРСКОЈ РАДЊИ
МИЛАН Т. СТЕФАНОВИЋ.

БЕОГРАД. - КН. МИХАИЛА 10.
Цене без конкуренције.

У ВЕЛИКОМ ИЗБОРУ